

GEDELEGEERDE RECHTERS OVER DE VERRASSING VAN GENT VAN 5 JULI 1708

door

Dr. A.J. VEENENDAAL Sr.

De Spaanse-successieoorlog (1702-1713), voor de Noordelijke Nederlanden een strijd voor eigen veiligheid, met als voornaamste oorlogsdoel een barrière tegen het imperialisme van Frankrijk, was voor de Zuidelijke Nederlanden in de eerste plaats een burgerstrijd. Zolang de kwestie van de Spaanse successie geen definitieve oplossing had gevonden, was er in de Spaanse Nederlanden strijd tussen de Oostenrijkse partij, de zg. Kurasiers, en de Fransgezinde partij, de Karabiniers. In 1701 triomfeerden de Karabiniers, toen de landvoogd Maximiliaan Emanuel van Beieren zeer beslist voor Filips V koos en Franse troepen in het land binnenliet. Na de slag bij Ramillies (23 mei 1706) zegevierden de Kurassiers, die in Brabant, Vlaanderen en Mechelen een revolutie bewerkten, als gevolg waarvan de Oostenrijker Karel III als souverain erkend werd. Deze drie provincies, de belangrijkste van de Spaanse Nederlanden, werden voortaan in naam van Karel III bestuurd door een Raad van State te Brussel, maar onder regentschap van de twee mogendheden die de slag bij Ramillies gewonnen hadden, Engeland en de Republiek. Dat regentschap werd uitgeoefend door de zg. Conferentie te Brussel, waarin Marlborough en zijn militaire rechterhand William Cadogan Engeland, Johan van den Bergh en Frederik Adriaan baron van Reede, vrijheer van Renswoude, de Republiek vertegenwoordigden.

De drie Waalse provincies, Henegouwen, Namen en Luxemburg, deden aan de omwenteling van 1706 niet mee en bleven Filips V erkennen als souverain, Lodewijk XIV als regent, Max Emanuel als landvoogd. De sterke man van dit bewind, dat tot 1709 te Bergen in Henegouwen, daarna te Namen was gevestigd, was de graaf van Bergeyck, de enige staatsman van groot formaat die de Zuidelijke Nederlanden in deze tijd hebben opgeleverd. De burgertwist escaleerde nu tot een burgeroorlog, waarin de Vlaamse en de Waalse provincies gewapend tegenover elkaar stonden. Zuidnederlandse regimenten aan Geallieerde zijde vochten tegen Zuidnederlandse regimenten aan de Franse kant. Zuidnederlandse partizanen, als Pieter van Guethem aan Geallieerde zijde, Jacques Pastur en Dumoulin aan de Franse kant, hielpen ijverig mee hun eigen landgenoten aan de andere kant van de scheidingslijn te brandschatten of, zoals dat toen heette, onder contributie te stellen. Zelfs de families waren verscheurd: het kwam veel voor dat leden van één gezin, van één familie, dienst deden in tegenovergestelde kampen.

De tragiek van deze situatie werd evenwel aanmerkelijk verzacht door de overgrote tolerantie die er heerste. De Spaanse-successie-oorlog was nu eenmaal geen ideologische oorlog, maar een oorlog zonder passie, zonder

fanatisme, in zeldzaam hoffelijke vormen gevoerd. Geen wonder ook dat er tussen Karabiniers en Kurassiers een massa opportunisten of indifferenten waren, bij wie door de voortdurende wisseling van meester het loyaliteitsgevoel verzwakt was, wie het niet kon schelen of hun verre soevereine Filips V of Karel III heette, en die zich schikten onder degenen die meester was van het land, of de provincie, of de stad.

In het door de Geallieerden beheerste gebied waren de Karabiniers allerminst tot zwijgen gebracht. Met name in de hoofdstad van Vlaanderen, Gent, vormden zij een roerige vijfde kolonne, die bleef hopen op een terugkeer van de keurvorst van Beieren en de Fransen. Openlijk toonden zij hun vreugde bij iedere overwinning door de Fransen in Spanje behaald. Op bijeenkomsten in bepaalde herbergen spraken zij met minachting over Karel III en het gouvernement te Brussel, en dronken zij op de gezondheid van Filips V.

Rekenend op hun sympathie en op de onverschilligheid van de opportunisten, beraamde Bergeyck nu een aanslag op Gent, die perfect werd uitgevoerd. Door spionnen moet hij van de situatie in de stad precies op de hoogte zijn geweest. Op 5 juli 1708, bij het kriecken van de dag, overrompelde Ferdinand Hippolyte della Faille, vroeger hoogbaljuw van Gent, nu brigadier in het Frans-Spaanse leger, met niet meer dan een zestig man de St. Lievenspoort en vervolgens van binnen uit alle overige poorten van de stad. Een paar uur later kon een detachement Franse cavalerie ongehinderd de stad binnentrekken. De burgerwacht die de poorten bewaakte, bood geen tegenstand; de magistraat gaf geen leiding; een Engelse bezetting van 300 man, die in het Kasteel van Gent lag, kwam niet van zijn plaats en capituleerde na enkele dagen; de Staatse generaal Murray, die met een paar regimenten in een kamp lag ten westen van Gent, kwam te laat. Brugge, dat waakzamer was dan Gent, maar geheel zonder garnizoen, kreeg geen hulp en kon niet veel anders doen dan zich ook aan een Franse troepenmacht overgeven, op 6 juli.

Dat een zeker deel van de inwoners van Gent, stellig slechts een kleine maar woelige minderheid, blij was met de plotselinge verandering van zaken, staat vast. Maar was er van hun kant ook actieve medewerking bij de voorbereiding en de uitvoering van het plan van Bergeyck, m.a.w. was er verraad gepleegd? Historici hebben dit wel vermoed, maar nooit met zekerheid kunnen vaststellen. De Nederlandse geschiedschrijver van de Spaanse-successieoorlog, J.W. Wijn, komt tot deze conclusie: „Of er verraad in het spel is geweest, is niet zeker, doch wel, dat een overrompeling als deze bij voldoende waakzaamheid nauwelijks had kunnen plaatsvinden”¹. De Belgische biograaf van Bergeyck, R. de Schryver, gelooft er helemaal niet in: „Van verraad gewagen is zeker krasse taal spreken; de verliezende partij zoekt graag troost in de tese van vals spel”².

(1) J. W. Wijn, *Het Staatsche leger; het tijdperk van de Spaanse Successieoorlog 1702-1715*, band II ('s-Gravenhage 1959), blz. 284.

(2) R. de Schryver, *Jan van Brouhoven, graaf van Bergeyck, 1644-1725* (Brussel 1965), blz. 360.

Alleen een gerechtelijk onderzoek zou hebben kunnen uitmaken of er medeplichtigen waren in de stad en wie dat dan wel geweest zijn. Dat gerechtelijk onderzoek is er geweest, maar voortijdig gestaakt. Hoe dat in zijn werk is gegaan, is het voorwerp van deze studie. Bij mijn weten is er, afgezien van de handboeken, slechts éénmaal eerder over dit onderwerp geschreven en wel door kanunnik J.J. de Smet in een artikel uit 1846 „Note sur les troubles que causa en Flandre l'établissement d'une jointe de juges délégués par suite de la surprise de Gand et de Bruges en 1708”³. Wat J.E. Nève daaraan toegevoegd heeft in een boek over de Franse bezettingen en een artikel over het Anglo-Bataafse regime in Gent, is niet veel meer dan enige feitelijke onjuistheden⁴. De Smet gebruikte maar één bron, wel een heel belangrijke, nl. het *Verhael van den borgerlyken oproer veroorsaect in Vlaenderen door het aenstellen der gedelegeerde rechteren ende het uytgeven van de amnistie*⁵. Dit pamflet is door een anonieme Gentenaar geschreven in de vorm van een brief aan een vriend in Holland, gedagtekend uit Gent 1 juni 1710. De eigenlijke brief, gesteld in bar slecht Nederlands, heeft niet veel om het lijf, maar het pamflet, 130 bladzijden lang, ontleent zijn waarde aan een groot aantal officiële documenten die erin zijn opgenomen.

De Smet geeft een ordelijk overzicht van de opeenvolgende gebeurtenissen en besprekingen, maar hij is niet erg goed op de hoogte van de bestuursverhoudingen tijdens het Anglo-Nederlands condominium, interpreteert zijn documenten niet altijd juist en is weinig genuanceerd in zijn oordeel. Hij omhelst met passie, evenals trouwens de onbekende auteur van het *Verhael*, de zaak van de Vlaamse protesteerders tegen de gedelegeerde rechters: de instelling daarvan was tegen de privileges van Vlaenderen, en daarmee uit. Er is m.i. daarom wel reden de zaak opnieuw te onderzoeken, en dan met gebruikmaking van meer bronnen dan het *Verhael van den borgerlyken oproer* geeft.

De Franse bezetting van Gent en Brugge duurde een half jaar. Op 30 december 1708 capituleerde de Franse commandant van Gent La Mothe voor Marlborough, en Brugge volgde onmiddellijk. De provincie Vlaenderen kwam weer in handen van de Geallieerden en onder het bestuur van de Raad van State te Brussel, en daarmee was de gelegenheid open om uit te zoeken of er inderdaad verraad was gepleegd. De verdenking van verraad was er zeker, allereerst bij de Geallieerde opperbevelhebber, de hertog van Marlborough. Hij is de enige van de leidende staatslieden die herhaaldelijk het woord verraad in de mond neemt, bv. in een brief aan de raadpensionaris Heinsius, geschreven vijf dagen

(3) *Bulletin de l'Académie royale de Belgique*, dl. XIII (1846) blz. 97 vv. Herdrukt in: J. J. de Smet, *Recueil de mémoires et de notices historiques*, dl. II (Gand 1864) blz. 405-422. Deze laatste uitgave is door mij gebruikt.

(4) J. E. Nève, *Gand sous l'occupation de Louis XIV* (Gand 1929) blz. 172-175. Dezelfde, „Gand sous le régime Anglo-Batave”, in *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudbeidkunde te Gent*, 38e jaar (1930), blz. 29-30.

(5) Aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek, Den Haag. Catalogus Knuttel nr. 15880. Verder aangehaald als *Verhael*.

na de overrompeling van Gent : „I have not write (= *written*) to you by the two last postes, having been extreamly troubled att the treachery of Gand”⁶.

In januari 1709 bevonden alle kopstukken van het condominium, Marlborough, Cadogan, Van den Bergh en Renswoude zich enige tijd in Den Haag en hielden daar verscheidene conferenties met de commissie voor de buitenlandse zaken uit de Staten-Generaal. De besprekingen liepen uit op twee resoluties van de Staten-Generaal, beide van 23 januari 1709. De eerste betrof de Raad van State te Brussel, die toen in conflict lag met de Conferentie, conflict dat zijn oorsprong vond in een familietwist in het huis Arenberg⁷. De tweede resolutie bevatte een heel pakket maatregelen die voor de provincie Vlaanderen gewenst werden. Als punt 1 stond op dit lijstje, dat tegen degenen die schuldig mochten bevonden worden aan het verlies van Gent in het jaar tevoren, geprocedeerd zou worden volgens de „ordres” van het land⁸. Al staat dit niet met zoveel woorden in de resolutie, men heeft waarschijnlijk dadelijk gedacht aan bijzondere rechtspraak van commissarissen of z.g. gedelegeerde rechters, met voorbijgang van de gewone rechter. Deze gedachte leefde in ieder geval bij de ijverigste Oostenrijks-gezinden in Gent zelf; Ph. Fr. de Meulemeester schreef aan Heinsius :

De welmeynende betrauwen dat een jointe sal worden angestellt tot het informeren wat dat vóór de entreprise van Ghent en Brugghe en daernaer diesaenghaende is ghepasseert⁹.

En de Engelse commandant van Gent, de generaal Lumley, schreef hetzelfde aan Van den Bergh, in niet al te best Frans :

Tous les gens bien intentionée sont impatient qu'on n'envoyez des commissionnaires disentressé et zellé pour la cause commun, de fair un examin touchant l'entrée des enemies¹⁰.

Buitengewone rechtbanken waren altijd in de Nederlanden, Noord zowel als Zuid, erg impopulair geweest. Geen dierbaarder privilege dan het oude *jus de non evocando*, het recht om niet voor een vreemde rechter te worden gedaagd. Toch doken en duiken in buitengewone omstandigheden buitengewone rechtbanken telkens weer op; de beruchtste voorbeelden

(6) Uit het kamp van Lessen, 10 juli 1708. B. van 't Hoff, ed., *The correspondence of John Churchill, first duke of Marlborough, and Anthonie Heinsius* (Utrecht 1951), blz. 390. Evenzo in een brief aan Godolphin van 9 juli, geciteerd in: W. S. Churchill, *Marlborough; his life and times*, dl. III (London z.j.), blz. 399.

(7) Hierover: A. J. Veenendaal, *Het Engels-Nederlands condominium in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse-Successieoorlog* (Utrecht 1945), hoofdstuk XIV.

(8) Verbaal van Van den Bergh en Renswoude, in Algemeen Rijksarchief Den Haag, Legatiearchief 919, nr. 704. Verder aangehaald als Verbaal en Leg.

(9) Uit Brussel, 14 januari 1709. Algemeen Rijksarchief Den Haag, Archief Heinsius 1457. Verder aangehaald als A. H.

(10) Uit Gent, 27 januari 1709. Briefwisseling van Van den Bergh in Alg. Rijksarchief Den Haag, Leg. 935. Mijn aantekeningen uit dit archief dagtekenen van vóór 1940. Het kan zijn dat de inventarisering sindsdien is veranderd.

ervan zijn wel de Raad van Beroerten en het college van gedelegeerde rechters over Oldenbarnevelt. Onder de regering van Filips IV waren volgens Patrice François de Nény in de Spaanse Nederlanden de delegaties van rechters zo talrijk geworden, dat de Geheime Raad (die in het algemeen er niet afkerig van was) de koning in een vertoog de nadelen voorhield die er uit voortkwamen. De koning verordende daarop in een verklaring uit Madrid van 17 maart 1659, dat in de toekomst alle delegaties van rechters zouden ophouden,

à moins que de l'avis des conseils d'état et privé, et pour quelque circonstance inexcusable, il seroit nécessaire d'en user autrement ¹¹.

Er waren dus uitzonderingen, zg. geprivilegieerde of gereserveerde gevallen. Daartoe behoorde zeker, volgens een Brabants rechtsgeleerde, die de Staatse gedeputeerden in de Conferentie adviseerde, het *crimen lesae majestatis*, waaronder ook hoogverraad valt. En het overleveren van een stad, hulp verlenen aan de openbare vijand, is hoogverraad. Met verwijzing naar plakkaatboeken en rechtsgeleerde werken betoogt het zeer uitvoerige advies, dat bij geen enkele wet of privilege aan enige magistraat is toegekend de rechtspraak over misdaden van gekwetste majesteit. Nooit heeft een soeverein van de Spaanse Nederlanden afstand gedaan van de macht om uit zijn Nederlandse raden andere rechters te benoemen om recht te doen in zaken van gekwetste majesteit.

Ende al is 't dat de provincie van Brabant onvergelykelyk uytstijnt in prerogativen ende privilegiën boven de provincie van Vlaanderen, gelijck de chartres en blijde incomsten van de hertoghen ende hertoginnen getuygen, nochtans is het *crimen lesae majestatis* daerbij altydt expresselijck uytgesondert. (*En de conclusie luidt* :) Het is constant soo naer het civil als naer het canonicq recht, dat den soeverain, van wie alle jurisdictie tamquam a fonte voortkomt, de maght ende auctoriteyt heeft van rechters te delegeren, merckelijck tot saecken ende crimen van staet ¹².

Pas in het begin van maart 1709 waren Van den Bergh en Renswoude in Brussel terug, waar Marlborough en Cadogan reeds aanwezig waren. De uitvoering van de twee resoluties van 23 januari kon nu beginnen. De eerste aandacht ging uiteraard naar het conflict met de Raad van State. Marlborough en Cadogan, hierin gesteund door Renswoude, maar niet door Van den Bergh, dreven door dat zes leden van de Raad van State (Arenberg, Coxie, Erps, Clairmont, en Caverson) op 9 maart in hun ambt geschorst werden. Marlborough, gerustgesteld in wat voor hem de hoofdzaak was, vertrok naar Engeland en liet de behandeling van de zaken van Vlaanderen over aan Cadogan. Deze tekende op 18 maart 1709, met Van den Bergh en Renswoude, een requisitie waarbij de Raad van State verzocht werd

(11) *Mémoires historiques et politiques des Pays-Bas autrichiens* (Neuchâtel 1784) blz. 347 v.

(12) Memorie dienende tot weeringe (= verdediging) van de wettigheid der proceduren bij den Raad v. State gehouden in de saeke van de gedelegeerde rechters. Verbaal, Leg. 921, nr. 1119. Ook in Portefeuille secretae brieven Spaanse Nederlanden 1690-1710, St. Gen. 7363. De memorie werd pas op 8 januari 1710, als mosterd na de maaltijd, aan de griffier van de Staten-Generaal gezonden.

d'établir incessamment, sous notre approbation, une jointe composée de juges délégués, pour examiner l'affaire susdite (*nl. de verrassing van Gent en Brugge*) et procéder contre les coupables, ainsy qu'on a coutume de faire en des pareils cas, sans porter aucune atteinte aux loix, coutumes et privilèges de ces pays en général, ni des provinces en particulier¹³.

De romp-Raad van State bestond op dat ogenblik slechts uit twee leden, de kanselier van Brabant Grysperre en Van der Gote, beiden geen vrienden van de Republiek en zeer op de hand van de Engelsen. Zij maakten weliswaar geen haast, maar droegen dan toch op 11 april aan de advocaat-fiscaal van de Grote Raad te Mechelen, P. Alb. van Kerrenbroeck, op naar Gent en Brugge te gaan en daar een voorbereidend onderzoek in te stellen¹⁴. Van Kerrenbroeck had na de slag bij Ramillies grote diensten aan de Geallieerden bewezen bij de confiscatie van de vijandelijke magazijnen van oorlog. Hij nam de commissie aan op aandrang van Van den Bergh, ook in de hoop op een plaats in de Geheime Raad, van welks herstel als afzonderlijk regeringslichaam toen sprake was. Maar hij wist dat honderden moeilijkheden en gevaren hem wachtten¹⁵.

Van 11 tot 18 april waren Van den Bergh en Renswoude te Gent; Cadogan had geweigerd met hen mee te gaan. Zij hielden daar voornamelijk besprekingen met de graaf van Hasselt, bestemd tot voorschepen van Gent, over de keuze van de nieuwe magistraat¹⁶. Zij ontvingen er ook Van Kerrenbroeck, stelden hem enkele papieren ter hand bevattende inlichtingen over de verrassing van Gent en drukten hem op het hart waakzaam te zijn en te trachten zoveel mogelijk de verraders te ontdekken en rapport uit te brengen aan de Conferentie te Brussel¹⁷.

Van Kerrenbroeck vatte zijn taak ernstig op. Hij verhoorde verscheiden regenten en burgers en zond reeds begin mei een groot aantal attestaties naar de romp-Raad van State; maar deze gaf daarvan (volgens Van den Bergh door toedoen van Cadogan) niet de minste kennis aan de Conferentie. De advocaat-fiscaal klaagde bij Van den Bergh dat de twee leden van de Raad van State hem nooit enige instructie hadden willen geven¹⁸. Meer schot kwam er in de zaak toen op 19 juni de zes geschorste leden van de Raad van State, door het beleid van Van den Bergh, in hun ambt hersteld werden. Op 24 juli kwam de graaf van Erps (die tot de zwaardadel behoorde, maar ook een rechterlijke functie had in het Leenhof van Brabant) in de Conferentie rapporteren dat de Raad van State de gedelegeerde rechtbank had samengesteld, met de namen van de gekozenen erbij¹⁹. Het was dus voor elkaar, maar Van den Bergh en Renswoude, die nu het rijk alleen hadden, want Cadogan nam deel aan

(13) Verbaal, Leg. 919, nr. 752. Gedrukt: *Verbael*, blz. 5.

(14) Verbaal, Leg. 920, nr. 951.

(15) V. Kerrenbroeck aan Heinsius en Van der Dussen, 11 april 1709, uit Mechelen. A. H. 1457.

(16) Hierover: A. J. Veenendaal, „De verandering van de magistraat van Gent in mei 1709”, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, N.R. dl. XXI (1967) blz. 111-129.

(17) Notulen v.d. Conferentie van 17 april 1709. Verbaal, Leg. 919, nr. 802.

(18) V.d.Bergh aan Heinsius, 2 juni 1709. A.H. 1383.

(19) Notulen v.d. Conferentie van 24 juli 1709. Verbaal, Leg. 920, nr. 942.

de veldtocht, vonden het nodig de requisitie van 18 maart nog eens in te zenden, met de weinig vleierende toevoeging :

Comme nous venons d'apprendre que vous n'avez fait aucune attention convenable jusqu'à présent à la réquisition cy-dessus, signée par les ministres des Deux Puissances, et que l'affaire presse, étant de la dernière importance qu'elle soit exécutée, nous vous requérons, Messieurs, de donner l'exécution requise à cela sans dilay et sans aucune perte de tems²⁰.

De bedoeling van deze onnodige herhaling kan, dunkt me, geen andere geweest zijn dan om het ongenoegen te uiten dat de Hollandse gedeputeerden hadden over het gedrag van Gysperre en Van der Gote, die de zaak zo lang hadden laten slepen.

Op 31 juli kreeg de gedelegeerde rechtbank dan eindelijk zijn beslag. De Raad van State benoemde : uit de Grote Raad te Mechelen de president Jacques Stalins en de raadsheer Norbert van Voorspoel ; uit de Raad van Brabant de raadsheren Fierlants en Corselius ; uit de Raad van Vlaanderen de raadsheer Van der Varent ; de fiscaal Van Kerrenbroeck zou als openbare aanklager optreden. In hun commissie kregen zij de opdracht „de traiter l'affaire dans tout le secret possible". De commissie was getekend door Coxie, Gysperre, Ursel, Erps, Clairmont en Caverson (zelfs door Gysperre, niet door Van der Gote ; Arenberg, die tevens kolonel was van een regiment, was in het leger)²¹. De vijf rechters en de fiscaal waren allen rechtsgeleerden van bekwaamheid en goede reputatie. Een anoniem adviseur van lord Orrery, die in 1711 Cadogan opvolgde als Engels gevolmachtigde in de Conferentie, karakteriseert de drie heren uit de Grote Raad als volgt :

Monsr. Stalins, président, natif de Gand, âgé de 70 ans, homme intègre et juge de bonne conscience, capable, mais prompt et emporté en ses sentiments et dispositions.

Monsr. Kerrenbroeck, natif de Bruxelles, âgé d'environ 64 ans, conseiller le plus ancien, depuis 14 ans avocat fiscal du Roy, de tout son conseil à fond le plus intelligent et capable, homme modéré, de grande probité et intégrité et fortement incliné pour la maison d'Autriche.

Monsr. Voorspoel, natif de Malines, âgé d'environ 70 ans, conseiller depuis 25 ans, homme qui n'est pas des plus entenduz ny éclairés, cependant fort opiniâtre à soutenir, cabaliste et factionnaire de génie et entièrement attaché au party du comte de Clairmont²².

Het gerucht van de instelling van de gedelegeerde rechtbank woei dadelijk over naar Vlaanderen. Men kreeg er kopieën in handen van de requisities van 18 maart en 29 juli. Op 14 augustus zag men de raadsheer Van der Varent uit Gent naar Mechelen vertrekken, waar de rechtbank op 18 augustus zijn eerste zitting hield. Er werden geheime bijeenkomsten belegd om de voortgang van de procedure te beletten. Het verzet ging niet uit van Gent, waar sinds 11 mei 1709 een goed Oostenrijks-

(20) 29 juli 1709. Verbaal, Leg. 920, nr. 949. Gedrukt : *Verhael*, blz. 7. Nève, *Gand sous l'occupation de Louis XIV*, blz. 348 v.

(21) Verbaal, Leg. 920, nr. 951.

(22) British Museum, Londen, Additional Manuscripts 37209.

gezinde magistraat zetelde, wel „het Hollands magistraat” genoemd, maar van Brugge en het Vrije van Brugge, waar de magistraten na het Franse avontuur, door de bescherming van Marlborough en Cadogan, onveranderd waren gebleven. Ook had men stellig in Brugge, meer dan in Gent, de overtuiging dat men onschuldig was aan de inneming van de stad op 6 juli 1708. In het college van Gedeputeerde Staten van Vlaanderen konden de leden Brugge en het Vrije het eerste en machtigste lid Gent overstemmen, en zo kwam het dat zij zich bij al hun acties tegen de delegatie steeds, maar niet geheel terecht, bedienden van de naam Gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen.

Op 17 augustus richtten deze Gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen uit hun vergadering te Gent een brief aan de Conferentie en een van ongeveer gelijke inhoud aan de Raad van State, waarin ze betoogden dat de delegatie van rechters altijd onbetwistbaar was geweest tegen de wetten, costumen en privileges van de provincie. Zij beriepen zich op verscheidene oude akten, maar vooral op het decreet van Filips IV van 17 maart 1659, waarbij elke delegatie van rechters verboden was, zonder evenwel het voorbehoud te vermelden van „enige niet te verontschuldigen omstandigheid”, dat ik hierboven uit Nény heb aangehaald. Zij verzochten de Conferentie en de Raad van State de delegatie in te trekken en de kennismening van de misdaden waarvan men enige personen uit de provincie beschuldigde, te laten aan de gewone rechters. Dat waren volgens hen voor die van Brugge en het Vrije in eerste instantie de magistraten van Brugge en het Vrije, en voor die van Gent de Raad van Vlaanderen ²³.

Het enige lid van de Conferentie dat toen te Brussel aanwezig was, was Renswoude. Marlborough en Cadogan waren in het leger, dat juist de stad Doornik veroverd had en nu bezig was aan de belegering van de citadel; Van den Bergh was in Holland. Renswoude vond het een „scherpe brief” die hij ontvangen had; hij antwoordde kort, dat aangezien deze zaak behandeld was in de Raad van State, hij moest confereren met deze heren, alvorens op de inhoud van de brief te kunnen ingaan ²⁴. Deze heren zeiden hem dat zij een dergelijke brief hadden ontvangen, dat zij het antwoord daarop al klaar hadden, dat hij gerust kon zijn en dat de zaak geen zwaarigheid zou hebben, als men ’t gedane maar wilde gestand doen en alles aan hen overlaten ²⁵. Dat antwoord van „le Roi en son Conseil” (zo luidde het bovenschrijf van alle brieven en beschikkingen van de Raad van State) stond inderdaad op poten. Zij kenden ook heel wel het decreet van Filips IV uit 1659 en wisten dat het niet was nageleefd, zelfs niet in de zaak tegen de ontvanger-generaal Grimminck, waarvoor het was gevraagd, En al zou het decreet algemeen in acht zijn genomen, dan zou dat toch niet kunnen in het tegenwoordige geval

(23) Renswoude aan V.d. Bergh, 12 aug. 1709. Briefwisseling V.d. Bergh, Leg. 936. Verbaal, Leg. 920, nr. 968. *Verhael*, blz. 8-11, 63.

(24) 18 aug. 1709. *Verhael*, blz. 11.

(25) Renswoude aan V.d. Bergh, 22 aug. 1709. Briefwisseling V.d. Bergh, Leg. 936.

que nous n'avons aucun sujet de satisfaction de la conduite que ceux de nostre Conseil en Flandre, que vous réclamez pour juge ordinaire et compétent, ont tenu au tems de la surprise de la ville, ny depuis pendant que les ennemis ont occupé la ville de Gand, et qu'ils ne peuvent estre juges dans leur propre cause et des autres compris avec eux²⁶.

Maar de colleges van Brugge en het Vrije legden het hoofd niet zo gauw in de schoot. Ze probeerden nu eerst hun gelederen te versterken door ook Gent in hun acties te betrekken. Ze zonden daartoe een afvaardiging naar Gent, bestaande uit twee schepenen van Brugge (Roeland de Grassi en Philips Charles de Corte), een pensionaris van Brugge (Jan George Tacquet), twee schepenen van het Vrije (Pieter de la Villette en Ignatius de Blende) en een pensionaris van het Vrije (Jan Chrysostomus Cordonnier). Op 28 augustus, 's morgens, werd deze deputatie ontvangen op het stadhuis van Gent in de college-kamer van schepenen van de Keure. Het college werd voorgezeten door Guillaume Dominique de Courteville, heer van Oudenhove, die de graaf van Hasselt († 3 juli 1709) als voorschepen was opgevolgd. De pensionaris Tacquet voerde het woord, be-toogde dat de gedelegeerde rechtbank in strijd was met de wetten enz. van Vlaanderen en verzocht de magistraat van Gent, zich bij Brugge en het Vrije te voegen om met alle middelen te trachten de vernietiging van die rechtbank te verkrijgen. Tevens verzocht hij dat de premier van Gent, als president van de Staten van Vlaanderen, de zaak in die vergadering in bespreking zou brengen. De deputatie ging daarop in een ander vertrek om de schepenen gelegenheid te geven te beraadslagen. Door de secretaris Fredericks teruggebracht in de college-kamer, kregen de heren bij monde van de pensionaris Thijsebaert, uit naam van het college van Gent, te horen „dat het alsnog te prematuer was daerop te resolveren”. Met dit halfslachtig antwoord, dat in feite toch neerkwam op een weigering, konden zij vertrekken.

Ze kunnen nog net meegemaakt hebben, dat op de middag van diezelfde dag, op bevel van de gedelegeerde rechters, twee knechts van de heer van Lichtervelde²⁷ in de straten van Gent gearresteerd, naar het Kasteel van Gent gebracht en de volgende dag naar Mechelen gevoerd werden, buiten de provincie.

Nog een poging deden Brugge en het Vrije in de vergadering van Ge-deputeerde Staten, de permanente commissie uit de Staten van Vlaanderen, die gevormd werden door de Geestelijken en (drie) Leden van Vlaanderen. Elk van die vier groepen had zijn gecommitteerden in de Gedeputeerde Staten. Die van Brugge en het Vrije oefenden nu sterke aandrang uit op Courteville, die de vergadering presideerde, om de zaak van de gedelegeerde rechters in deliberatie te leggen maar deze, zich beroepend op het ontwijkend antwoord van de magistraat van Gent, weigerde dit te doen.

(26) 23 aug. 1709. Verbaal, Leg. 920, nr. 971. Gedrukt: *Verbael*, blz. 12.

(27) Hier moet bedoeld zijn Gilles François van Lichtervelde, heer van Vrijlande, 3e schepen van de Keure in de magistraat van Gent die door Bergeyck samengesteld en op 22 oktober 1708 geïnstalleerd was, tijdens de Franse bezetting. *Memorieboek der stad Ghent*, dl. III (Gent 1854) blz. 319 v. Niet te verwarren met Louis d'Haveskercke, baron van Lichtervelde, burgemeester van het Vrije van Brugge, die later ter sprake zal komen.

Wel kregen zij nu de geestelijkheid mee, d.w.z. die van Brugge ; die van Gent volgde de magistraat ²⁸.

De colleges van Brugge en het Vrije, waarbij zich thans ook de geestelijkheid van Brugge aansloot, besloten nu tot een gewichtige stap : een rechtstreeks beroep op de opperbevelhebber van de Geallieerde troepen, tevens eerste gevolmachtigde van Engeland in het condominium, de hertog van Marlborough. Een zware deputatie van elf leden begaf zich daartoe naar het leger. Aan de zes heren die op 28 augustus in Gent waren geweest, werden nog toegevoegd : de baron d'Onghyes, deken van St. Donaas, namens de geestelijkheid, Charles de Villegas, schepen van Brugge, F.H. Duchambge, pensionaris van Brugge, de vicomte de Nieuport en Louis d'Haveskercke baron van Lichtervelde, beiden burgemeester van het Vrije. Ze moeten in het leger aangekomen zijn één of twee dagen na de bloedige slag bij Malplaquet (11 september 1709), die wel geëindigd was in een Geallieerde overwinning, maar ten koste van enorme verliezen, vooral van de Hollandse infanterie. Mylord Duc ontving hen welwillend in het kamp van Belian, ten zuiden van Mons. In het rekest dat ze hem op 13 september aanboden en waarin ze weer pretendeerden te spreken uit naam van de gehele provincie Vlaanderen, verzochten ze hem de kamer van gedelegeerde rechters te doen opheffen, het onderzoek te laten aan de gewone en competente rechter en de premier van Gent te bevelen de zaak in deliberatie te leggen in de Staten van Vlaanderen. Onder hun argumenten was er thans één dat Marlborough bijzonder moet hebben aangesproken, nl. art. 12 van de capitulatie van Brugge van 3 juni 1706, herhaald op 7 januari 1709, waarbij hij en de Gedeputeerden van de Staten-Generaal beloofd hadden alle commissies van gedelegeerde rechters te herroepen ²⁹.

Marlborough, die vroeger de mond vol gehad had over het „verraad” van Gent, die goedgevonden had dat Cadogan de requisitie van 18 maart tot instelling van de gedelegeerde rechtbank mede ondertekende, maar die zich verder met de zaak weinig had ingelaten (hij had wel andere dingen aan het hoofd) bezweek voor het eerste vleugje oppositie, dat hij wellicht voor een opkomende storm hield. We behoeven hierbij niet dadelijk aan onedele motieven te denken, hoewel er boze tongen genoeg waren die beweerden dat er in deze hele affaire overvloedig met smeergelden is gewerkt. Iedere generaal die in een zware oorlog gewikkeld is, wenst in het achterland vóór alles rust, geen beroering, laat staan oproer. Bovendien achtte hij zich gebonden aan de beloften die hij samen met de Gedeputeerden te velde aan Gent en Brugge gedaan had. Hij meende dat zijn eer en reputatie op het spel stonden. Maar hij was nu eenmaal geen gouverneur-generaal van de Spaanse Nederlanden (ofschoon hij het patent daarvoor in zijn zak had) en kon niet handelen zonder de partner in het condominium, de Staten-Generaal, erbij te betrekken. Hij verwees dus de Brugse deputatie naar Den Haag en gaf ze een brief mee waarin hij schreef ervan overtuigd te zijn dat Hare Hoog Mogenden, evenmin als

(28) *Verbael*, blz. 13 v., 117-119

(29) *Verbael*, blz. 14-17.

hij zelf, aanvankelijk hadden geloofd dat de commissie aan de gedelegeerde rechters van een dergelijke consequentie zou zijn. Hij vroeg hun, toch te overwegen van hoe groot belang het was de privileges van het land te handhaven, waarbij hij te meer betrokken was daar hij de hand gehad had in alle capitulaties die sinds de slag bij Ramillies waren gesloten. En hij verzocht hun een zodanige resolutie te nemen die geschikt was om een zo groot kwaad te voorkomen en de rust in de provincie te herstellen, zonder de loop der justitie te stremmen. Hij bleef overigens van mening

qu'on ne peut poursuivre avec trop de rigueur ceux qu'on soupçonne d'avoir tramé ou prêté les mains à la surprise de ces deux villes, pourvu que ce soit d'une manière conforme à la justice et à leurs privilèges³⁰.

De Brugse heren gingen nu naar Brussel, met een aanbevelingsbrief van Marlborough voor Renswoude, die daar nog steeds alleen de zaken waarnam. Op 17 september werd hem deze brief (waarbij ingesloten kopie van Marlborough's brief aan de Staten-Generaal) door de deputatie overhandigd, tegelijk met alweer een nieuw rekest, waarin ze hem vroegen de premier van Gent te gebieden de zaak te plaatsen op de agenda van de Staten van Vlaanderen, alle vergaderingen en procedures van de jointe te schorsen totdat de Staten-Generaal een besluit zouden genomen hebben op de brief van Marlborough, en te bevelen dat de twee gedetineerde personen uit Mechelen zouden overgebracht worden naar gevangenissonder de jurisdictie van hun competente rechters³¹.

Renswoude begreep onmiddellijk dat de zaak door de machtige steun van Marlborough aan de oppositie een ander aanzien had gekregen. Hij was „wat verlegen” met het geval, kon natuurlijk moeilijk in zijn eentje de procedures van de gedelegeerde rechtbank schorsen en wist niet anders te doen dan advies aan de Raad van State te vragen en het ontvangen verzoekschrift zonder commentaar naar Den Haag te zenden³².

Zijn collega Van den Bergh was heel wat feller in zijn reactie. Hij was nog steeds in Holland, maar was ook daar op de hoogte gebleven van wat er in de Spaanse Nederlanden omging. Hij wist dat er gedeputeerden uit Vlaanderen in het leger waren geweest en dat Marlborough hen niet alleen goed ontvangen, maar ook met brieven van voorschrijven aan de Staten-Generaal voorzien had. Hij schreef aan Renswoude :

Indien dese quaedaerdige karels ingang konden vinden om den Raad van State hierover te doen censureren, soo reecken ik dat men ons in 't laatste ook wel aentarnen soude; sulks indien men niet wil degouteren al wat eerlijk is en genegen voor de gemeene saek, soo dienen wij sulken stouten en onbeschaemden handel tegen te gaen en te seggen waer het op staat³³.

(30) Uit het kamp van Belian, 14 sept. 1709. G. Murray, ed., *The letters and dispatches of John Churchill, first duke of Marlborough*, dl. IV (London 1845) blz. 598 v. *Verhael*, blz. 18 v.

(31) Murray, *The letters and dispatches of Marlborough IV*, 599. *Verhael*, blz. 19-23.

(32) Renswoude aan de St.-Gen., 22 sept. 1709. *Verbaal*, Leg. 920, nr. 1001. Renswoude aan V.d. Bergh, 23 sept. 1709. Briefwisseling V.d. Bergh, Leg. 936.

(33) Uit Leiden, 20 sept. 1709. Briefwisseling V.d. Bergh, Leg. 936.

Op 20 september waren de elf afgevaardigden te Brugge terug, waar ze verslag uitbrachten aan hun principalen, en reeds de volgende dag beoemden dezen uit hun midden vier leden om naar Den Haag te gaan, nl. de deken d'Ongnyes, de pensionaris van Brugge F.H. Duchambge en twee burgemeesters van het Vrije van Brugge, de vicomte de Nieuport en Louis d'Haveskercke baron van Lichtervelde. Met de brief van Marlborough in hun zak begaven deze vier zich naar Den Haag, waar ze begin oktober arriveerden. Het ontbrak in Vlaanderen niet aan gediensstige geesten om de raadpensionaris en Van den Bergh in te lichten over wat hun te wachten stond. Een anoniem correspondent van Heinsius riep wraak over de grote kosten waarop al die deputaties de provincie te staan kwamen, de corruptie, de voortdurende dieverijen en ongerechtigheden in Vlaanderen.

Sij exclameren op hun privilegiën ende ten tijde dat wij onder de Franschen waeren, hebben sij niet anders gesocht als onse privilegiën van alle canten onder den voet te helpen.

De heer d'Ongnyes, deken van de cathedrale kerk van St. Donaas, zou op 21 september op een vergadering met de kapittels van de collegiale kerken in Brugge gezegd hebben, dat de geestelijken zich moesten voegen bij de magistraten van Brugge en het Vrije om het onderzoek van de gedelegeerde rechters te beletten; „anders dat de kercken van Vlaanderen door d'Hollanders sullen genomen worden ende gemaekt tot stallen”³⁴.

Meulemeester, grondig bekend met personen en toestanden in Vlaanderen en nog vol wrok tegen de heren die zijn Reglement rakende de directie van de subsidiën van Vlaanderen van 6 oktober 1706 hadden laten stranden, deed voor Heinsius een boekje open over de personages met wie hij te maken zou krijgen. De vicomte de Nieuport was in 1707 door de Conferentie als burgemeester aangesteld om zijn probiteit, maar de ervaring had geleerd dat hij „te flauw en slap” was. De burgemeester Haveskercke was een neef van de Franse maarschalk Boufflers, had zich tot de slag bij Ramillies altijd op die verwantschap beroemd; hij was in 1695 tijdens de Negenjarige oorlog verdacht geweest van verraderlijke verstandhouding met Boufflers, had daarvoor enige tijd in hechtenis gezeten in de herberg „De gulden appel” in Gent. In 1706 was hij door de Staatse gedeputeerden uit de regering gesteld, maar in 1707 door toedoen van Renswoude, op recommandatie van de Utrechtse regent de heer van Wellant (van wie Haveskercke ook zei „cosijn” te wezen) opnieuw aangesteld. De deken d'Ongnyes was kapelaan geweest van de keurvorst van Beieren; zijn knechts droegen nog lang na de slag bij Ramillies de kleuren van de keurvorst en zijn sergeanten of dienaars in het dorp Ronse in het land van Aalst droegen die kleuren nog steeds.

En diergelijcke slagh van volk commen sigh te opposeren ieghens het anstellen van de voornomde reghters, daer dit lant altijts gedelegeerde iudicaturen heeft ghestaen, volgens veel exempelen die men daarvan heeft en te meer in dit gheval moeten wercken, omdat de geheele Raedt van Vlaen-

(34) Ongedateerd, maar blijkens de inhoud van eind september 1709. A.H. 1457.

deren voor suspect te houden is, behaudens de raedtsheeren Van der Varent en Du Bois, die alleen en ter exclusie van d'andere advijs aen de Raedt van State hebben gegheven van de voors^o. surprisen en ghevraeght of sij hun uyt Ghent soude retireren ³⁵.

En J.A. de Cabilliau de Trisponseau, 3e schepen van de Keure in de „welgezinde” magistraat van Gent, waarschuwde Van den Bergh, dat de afgevaardigden van Brugge en het Vrije hun deputatie in Den Haag weer lieten doorgaan voor provinciaal, hoewel het eerste en voornaamste lid van de provincie, Gent, er geen deel aan had ³⁶.

Op 3 oktober overhandigde de Brugse deputatie de brief van Marlborough (van 14 september) aan de Staten-Generaal en diende tegelijk twee rekesten in, één namens de Geestelijken en Leden van Vlaanderen en één namens de wereldlijke Leden van Vlaanderen, beide in het Nederlands. In het eerste stelden ze de bekende eisen: opheffing van de kamer van gedelegeerde rechters en berechting van de beschuldigde personen door hun natuurlijke rechter. Maar aan het eind van het lange stuk verklaarden ze ronduit „dat niet geloofbaer is, dat iemand hantdadig soude geweest sijn in de surprise van de vorseide steden van Gent en Brugge”.

In het tweede, zeer korte rekest, waarvan de geestelijkheid zich blijkbaar distantieerde en dat niet ondertekend was door d'Ongnyes, vroegen de gedeputeerden van de wereldlijke Leden, maar niettemin weer uit de naam van de gehele provincie, niets minder dan dat na de opheffing van de kamer van gedelegeerde rechters de aanbrenghers en de verhoorde getuigen in hechtenis zouden genomen worden om vervolgens voor hun competente rechters met de beschuldigde personen geconfronteerd, en in geval van valse beschuldiging gestraft te worden. De Staten-Generaal stelden, volgens hun gewone werkwijze, de zaak in handen van de commissie tot de buitenlandse zaken onder leiding van de heer van Broeckhuysen ³⁷. Deze commissie moest zich worstelen door een stapel papieren, die als bewijsstukken bij de twee rekesten waren gevoegd: een akte van aartshertog Maximiliaan uit 1494; een kort begrip van de omstandigheden bij het overweldigen van Brugge in juli 1708; een verslag van de conduite van de magistraat van Gent van 26 juni tot 5 juli 1708; en een verhaal hoe de surprise van Gent op 5 juli 1708 was geschied ³⁸.

Van den Bergh, nog altijd in Holland, waar hij opgehouden werd door ziekte van zijn vrouw en zijn kinderen, begon zich al zorgen te maken. Maar Renswoude in Brussel stelde hem gerust. De heren van het gouvernement hadden hem verzekerd dat „t creëren van gedelegeerde regters niet aanliep tegens haare wetten en privilegiën”. Hij sprak een gerucht tegen dat de Collatie te Gent misnoegd zou zijn over het aanstellen van de bijzondere rechtbank; integendeel, er was door de Collatie juist een

(35) Uit Gent, 29 sept. en 1 dec. 1709. A.H. 1457.

(36) Uit Gent, 2 okt. 1709. H. van Houtte, „La correspondance de Johan van den Bergh”, in *Bulletin de la Commission royale d'histoire*, dl. XCII (1928) blz. 436.

(37) *Verhael*, blz. 24-29, 33.

(38) *Verhael*, blz. 29-48. Gedeeltelijk ook in *Verbaal*, Leg. 920, nr. 1018.

subsidie toegestaan van f 800.000 ³⁹.

Zij konden inderdaad (voorlopig) gerust zijn. Want op 12 oktober besloten de Staten-Generaal op het rapport van de commissie Broeckhuysen (ongetwijfeld tot diepe teleurstelling van de Bruggelingen) alle stukken te zenden naar hun gedeputeerden te Brussel, om het advies van de Raad van State daarop in te nemen en dat met hun eigen consideratiën naar Den Haag te sturen. Op de brief van Marlborough van 14 september gaven ze geen antwoord ⁴⁰. Renswoude ontving deze resolutie op 17 oktober. Hij maakte geen haast met de uitvoering, maar wachtte op de komst van zijn collega Van den Bergh, die nu heette onderweg naar Brussel te zijn.

Maar nu namen de zaken in Vlaanderen plotseling een dramatische wending. Op 18 oktober werden op bevel van de gedelegeerde rechters in hechtenis genomen de heren Rijn van Rammelaer, de baron van Pottelsberghe, Pottelsberghe van Herleghem, de secretaris Fredericks en nog enige burgers van Gent, wier namen ik niet vermeld vond ⁴¹. Maximiliaan Antonie Rijn, heer van Rammelaer, was enige malen voorschepen van Gent geweest. Op de dag van de overrompeling was hij waarnemend hoogbaljuw, in de plaats van de minderjarige zoon van F.H. della Faille. In de gazetten van dat jaar werd hij openlijk als verrader gebrandmerkt ⁴². Antonie baron van Pottelsberghe, heer van Boulanchy, was op 5 juli 1708 tweede schepen van de Keure en had op dat kritieke uur de leiding van de magistraat, daar de voorschepen, de graaf van Hasselt, toen ziek was. Tegen hem pleitte dat hij op 22 oktober 1708 uit handen van Bergeyck de post van voorschepen had aangenomen en zo was gaan behoren tot de beruchte, zeer Fransgezinde „gens de confiance”. Hij is een typisch voorbeeld van de tragische verscheurdheid in de harten van veel Zuid-Nederlanders, die heen en weer geslingerd werden tussen twee loyaliteiten. Een zoon van hem diende in het leger van Filips V in Spanje. Artus Hyacinthe van Pottelsberghe, heer van Herleghem, was tweede schepen van Gedéle geweest in de magistraat van 22 oktober 1708, dus ook een van de „gens de confiance”. Hij zal wel na verwant geweest zijn aan de andere Pottelsberghe. Het verschijnsel der familieregering tierde in Vlaanderen al even welig als in Holland, met dit verschil dat veel van de Vlaamse stadsregenten adellijke titels hadden, overigens zeer recente, in de 17e eeuw verkregen van de Spaanse koningen. Philippe Fredericks was een van de secretarissen van Gent; hij gold bij de andere partij als zeer Fransgezind. Hij was, als vast ambtenaar, de enige van de vier die op de dag van zijn arrestatie nog in functie was ⁴³.

De gevangenen werden naar Mechelen overgebracht en ondergingen daar de strenge behandeling die in Zuid en Noord werd toegepast bij verdenking van hoogverraad. De baron van Pottelsberghe bv. werd naar eigen getuigenis op 18 oktober te Dendermonde in arrest genomen en

(39) Renswoude aan V.d. Bergh, 7 en 10 okt. 1709. Briefwisseling V.d. Bergh, Leg. 936.

(40) Verbaal, Leg. 920, nr. 1018. *Verbaal*, blz. 49.

(41) *Verbaal*, blz. 50.

(42) Bv. *Europische Mercurius* 1708, 2e stuk, blz. 13.

(43) Veel van deze gegevens uit *Memorieboek der stad Ghent*, dl. III.

opgesloten in een smerige gevangenis, waarin hij een maand later werd ondervraagd op meer dan 100 artikelen. Hij kreeg geen raadsman, geen papier, geen inkt, en werd voortdurend in 't oog gehouden door twee soldaten van de rode roede (la verge rouge)⁴⁴.

De gevangenneming van zo aanzienlijke en zo aristocratische heren sloeg in als een donderslag. Renswoude hoorde het te Brussel en geschrokken meldde hij het onmiddellijk aan Marlborough, die het ook al van andere zijde vernomen had. De man die Renswoude's brief (van 20 oktober) naar het leger overbracht, was M.J. de Lalaing, vicomte d'Audenarde, graaf van Tildonck, voor de stand der edelen lid van de Staten van Brabant. Marlborough had zich geen aangenamer boodschapper kunnen wensen. De campagne was juist geëindigd met de capitulatie van Mons (20 oktober 1709); het leger maakte aanstalten om naar de winterkwartieren te marcheren. In welke geest de Brabantse edelman met Marlborough gesproken heeft, kunnen we gemakkelijk bevroeden als we weten dat hij onder de juist gearresteerde personen verwanten had; één van hen (Rijm?) was zijn oom. Zijn vader werd ervan verdacht dat hij zijn kasteel bij Aalst had laten gebruiken om te smeden de conspiratie die leidde tot de overrompeling van Gent⁴⁵.

Marlborough schreef Renswoude onmiddellijk terug en hij gaf zijn brief mee aan Cadogan, pas hersteld van een wonde aan de hals, die hij bij het beleg van Bergen had opgelopen. Hij vreesde dat de „daden van geweld” van de gedelegeerde rechters een zeer slecht effect zouden hebben; gelukkig was er al een garnizoen onderweg naar Gent om daar de orde te bewaren. Hij was van mening dat Renswoude en Cadogan „ces messieurs” moesten bevelen elke verdere procedure tot nader order op te schorten. Zelfs leek het hem toe dat de personen die zich in hechtenis bevonden, in vrijheid zouden kunnen gesteld worden, op voorwaarde dat zij cautie gaven om voor hun rechter te verschijnen⁴⁶. Renswoude was ook bang voor „commotie”, die „van een opstand soude connen werden gevolgd na mij berigt werd”. Maar hij verklaarde aan Cadogan niet gelast te zijn om hieromtrent enig uitstel te geven⁴⁷.

Feller nog dan tegen Renswoude uitte Marlborough zich tegenover Heinsius, in een brief die de toevoeging droeg: „This is only for your self” De „commission of Inquisition at Gand” handelde „in a most arbitrary way”. Niet alleen de „heren”, maar ook het gewone volk waren zo gealarmeerd, dat het ergste te vrezen was indien het zomer (en dus de stad zonder garnizoen) was. Hij toonde zich geraakt dat de Staten het niet dienstig gevonden hadden, hem enig antwoord te geven op zijn brief

(44) Verzoekschrift van Pottelsberghe aan de Conferentie uit 1710. Briefwisseling V.d. Bergh, Leg. 935. Zie ook V. Houtte, „La correspondance de J.v.d.Bergh”, blz. 425.

(45) V.d. Bergh aan Heinsius, 14 nov. 1712. A.H. 1680. V.d. Bergh schrijft dit 3 jaar later, toen de zaak zijn actualiteit verloren had. Maar we mogen aannemen dat hij zijn informatie uit de eerste hand had, b.v. van een van de gedelegeerde rechters.

(46) Uit het kamp van Havré, 21 okt. 1709. Murray, *The letters and disp. of Marl.* IV, 633.

(47) Renswoude aan de St.-Gen. 22 okt. 1709. Verbaal, Leg. 920, nr. 1019.

van 14 september, die door de Brugse gedeputeerden was overhandigd. En zijn woede ontlaadde zich op het hoofd van zijn sterkste tegenspeler in het condominium, Johan van den Bergh, die in deze zaak toch niets anders gedaan had dan consequent de lijn volgen die in het begin van het jaar gemeenschappelijk was vastgesteld.

I think I am bound in conscience to tell you that in a very little time the weak government of M. de Vandenberg will cause the same effect as that of the Duke d'Albe, tho' the characters of the men are very different ⁴⁸.

Heinsius, die al maanden lang sterk in beslag genomen was door onderhandelingen, eerst met Frankrijk over vrede, daarna met Engeland over een traktaat van successie en barrière (getekend 29 oktober 1709) antwoordde als gewoonlijk sussend, maar zonder zich bloot te geven :

Je ne suis pas bien informé de ce qui s'est passé en Flandre et à Bruxelles, mais je voye avec regret que vous y avés du chagrin. C'est pourquoy je serai bien aise de l'approfondir et de concerter avec Votre Altesse les moyens dont on se devra servir pour porter le tout à une bonne fin ⁴⁹.

Op 28 oktober was Cadogan in het kamp van Havré terug en kon aan Marlborough vertellen wat Renswoude op zijn brief gedaan (of liever : niet gedaan) had. Marlborough was hoogst verbaasd van Cadogan te horen,

que ces Messieurs (*de gedelegeerde rechters*) ont un plein pouvoir et autorité dans leur commission du Conseil d'Etat de poursuivre ceux qu'ils jugeront coupables, et de faire leur procès jusques à vidange, qui est un terme, à ce qu'on me dit, usité du temps du Duc d'Albe, selon lequel ils ont pouvoir de les condamner ou absoudre sans que personne en puisse prendre connaissance ; qui est un procédé auquel je ne puis aucunement donner les mains, ce que je vous prie de faire entendre à ces Messieurs, et de voir comment on pourra arrêter ces procédures ⁵⁰.

In dezelfde brief informeerde Marlborough Renswoude van uitlatingen die de raadsheer Van der Varent (een van de gedelegeerde rechters) in het openbaar zou gedaan hebben en die van zeer kwaad gevolg zouden kunnen zijn voor de nauwe verbondenheid tussen Engeland en de Republiek. Van der Varent zou in de Raad van Vlaanderen verklaard hebben dat men in Holland werkte tegen het gevoelen van de (Brusselse) Raad van State ; dat de Raad van Vlaanderen niet wist welk een storm hem boven het hoofd hing ; dat men de Engelsen helemaal buiten de zaken van de Spaanse Nederlanden wilde stellen ; en zelfs dat de koningin van Groot-Brittannië erin had toegestemd dat men Vlaanderen zijn wetten en privileges zou ontnemen.

Indien Van der Varent inderdaad dergelijke uitlatingen zou gedaan hebben (en Marlborough verzekerde in een latere brief dat ze hem be-

(48) Uit het kamp van Havré, 22 okt. 1709. V. 't Hoff, *The correspondence of Marl. and Heinsius*, blz. 471.

(49) 26 okt. 1709. V. 't Hoff, blz. 472.

(50) Marlborough aan Renswoude, uit het kamp van Havré, 28 okt. 1709. Murray IV, 639 v.

vestigd waren⁵¹⁾ dan moeten ze wel als zeer onvoorzichtig gekenmerkt worden. Het was wel waar dat de Hollanders de president van de Raad van Vlaanderen, Antonie Sersanders de Luna, benoemd tijdens het bewind van Filips V en algemeen bekend staande als groot vriend van de keurvorst van Beieren, hadden willen afzetten, maar Marlborough had vlakaf geweigerd daaraan mee te werken⁵²⁾. Het was ook welbekend dat de Hollanders te Brussel liever het rijk alleen zouden gehad hebben, maar het was bij de bestaande politieke constellatie eenvoudig ondenkbaar dat de Engelsens hun aandeel in het condominium zouden opgeven. En de laatste bewering van Van der Varent lijkt me een puur verzinsel, misschien ingegeven door uit Engeland overwaaiende geruchten over de tanende invloed van Marlborough bij de Koningin.

Marlborough vertrok op 28 oktober uit het leger en vertoefde, op doorreis naar Den Haag, enkele dagen te Brussel, waar inmiddels ook Van den Bergh was aangekomen. Openlijk toonden hij en Cadogan daar hun sympathie voor de gevangenen uit Gent. President Sersanders kwam over uit Gent, logeerde ten huize van Cadogan, „als in een asylum”, en liep alom door de stad met gedrukte memoriën om de Raad van State hatelijk te maken. Indien de delegatie niet ingetrokken werd, dreigde hij, zouden enige afgevaardigden uit Vlaanderen, met permissie van Marlborough, naar Engeland gaan, om daar hun beklag te doen. Cadogan gaf voor dat men in Vlaanderen en speciaal in Gent opschudding en tumulten kon verwachten, en de achterdochtige Van den Bergh verdacht hem ervan dat hij daartoe zelf wel eens kwaadwillige mensen kon aanzetten, met belofte dat zij van het garnizoen, dat van zijn orders alleen afhing, niets kwaads zouden hebben te verwachten. Cadogan was nl. zo juist, met voorbijgang van de generaals Lumley en Wood die ouder in rang waren, benoemd tot commandant van alle Engelse troepen in de Nederlanden gedurende de aanstaande winter⁵³⁾.

Marlborough kwam op zondagmorgen 3 november in Den Haag aan. Hij werd dadelijk aangeklampt door de vier Brugse heren, die nu al meer dan een maand in Den Haag waren, wachtend op het door de Staten-Generaal gevraagde advies uit Brussel. Zij verzochten hem dit advies niet af te wachten, maar de zaak nu dadelijk met de Staten-Generaal af te doen⁵⁴⁾. Marlborough wilde wel, maar de Staten-Generaal liepen minder hard van stapel. Die wensten in elk geval eerst het advies uit Brussel te kennen, dat dan eindelijk binnenkwam, gedateerd 6 november, tezamen met een brief van de Staatse gedeputeerden van 8 november⁵⁵⁾.

De Raad van State hield, zoals we nog nader zullen zien, voet bij stuk, en Van den Bergh en Renswoude sloten zich geheel bij zijn opvatting aan. Zij konden niet zien dat het aanstellen van gedelegeerde rechters in een zaak als deze strijdig zou zijn met de wetten en privilegiën van Vlaanderen, noch dat men de zaak zou kunnen verwijzen naar de Raad

(51) Murray IV, 652.

(52) Veenendaal, *Het Eng.-Ned. condominium*, blz. 263 en 275.

(53) V.d.Bergh aan Heinsius, uit Brussel, 7 nov. 1709. A.H. 1383.

(54) 5 nov. 1709. *Verhael*, blz. 50 v.

(55) Verbaal, Leg. 920, nr. 1037.

van Vlaanderen. Maar aangezien deze zaak zeer belangrijk en delicaat geworden was door het gevangen nemen van regenten van de eerste families, die overal geparenteerd waren en wier eer en reputatie, zo al niet hun leven, op het spel stond, en dat het getal van de gedelegeerde rechters zo klein was, bestaande alleen uit vijf heren, hoewel raadsheren van veel bekwaamheid en zeer goede reputatie, meenden zij dat het getal met enige raadsheren diende te worden uitgebreid.

Dit was het officiële advies. Maar in de reeds eerder geciteerde particuliere brief aan Heinsius opperde Van den Bergh nog voorzichtig een andere mogelijkheid. Indien Marlborough en Cadogan zich in geen manier naar de redelijkheid voegen wilden, zou men kunnen besluiten een algemene amnestie te geven. In geen geval mocht volgens hem te kort worden gedaan aan het respect voor de Raad van State in een zaak waarin deze zich de haat van zijn eigen landgenoten op de hals gehaald had⁵⁶.

De Brugse afgevaardigden kregen de gelegenheid te antwoorden op de memorie van de Raad van State van 6 november. Zij zullen hierbij stellig geassisteerd zijn door de president van de Raad van Vlaanderen Sersanders, die inmiddels ook naar Den Haag gekomen was. Het resultaat was een stuk vijf maal zo lang als dat van de Raad van State, en dat op 22 november aan de Staten-Generaal werd aangeboden, ondertekend door d'Ongnyes, Duchambge, Nieuport en Haveskercke. Beide partijen werkten nu meer met historische dan met juridische argumenten en wederzijdse verwijten in de persoonlijke sfeer ontbraken niet. Het *Verbael van den burgerlyken oproer* drukt de twee documenten naast elkaar af (blz. 52 tot 69) en in navolging daarvan doe ik hetzelfde, maar dan in samenvatting. Mijn eigen opmerkingen plaats ik tussen haakjes.

Memorie van de Raad van State van 6 nov. 1709

1. De Raad van State heeft de gedelegeerde rechters benoemd op de herhaalde requisitie van de gedeputeerden der Twee Mogendheden.

2. De Leden van Vlaanderen in het kwartier van Brugge, die samen met de president van de Raad

Antwoord van de Brugse gedeputeerden van 22 nov. 1709

1. Het is waar dat de ministers der Twee Mogendheden verzocht hebben gedelegeerde rechters te benoemen, maar met het voorbehoud: „sans porter aucune atteinte aux lois, coutumes et privilèges des Païs-Bas”. Gedelegeerde rechters zijn in de Nederlanden altijd verafschuwd. Zij worden nooit ingesteld om vrij te spreken, maar om te veroordelen; men kiest ze altijd zo dat men van te voren verzekerd is dat zij de misdaad zullen vinden waar hij niet is.

2. De gedeputeerden van de geestelijken en de leden van Brugge en het Vrije hebben de zaak ge-

van Vlaanderen de drijvers zijn in deze zaak en die zich bedienen van de naam van de gehele provincie, zonder de toestemming van het eerste lid van de provincie, de stad Gent met haar onderhorigheden, hebben Ons geen enkele titel of privilege kunnen overleggen strijdig met deze delegatie.

bracht in de vergadering van de Gedeputeerde Staten van Vlaanderen. Maar de voorschepen van Gent Courteville, die deze vergadering presideerde en van wie men beweert dat hij en enige anderen van de magistraat van Gent verplichtingen hebben tegenover Meulemeester, die deze magistraat heeft geformeerd, wilde de zaak niet in bespreking brengen. Het gevaar ziende waarin de provincie zich bevond door de blinde toegeeflijkheid of de slecht gefundeerde vrees van Courteville, hebben de geestelijken en de colleges van Brugge en het Vrije toen besloten, de wetten en privileges van het land niet bloot te stellen aan de gril van een enkel man, die wellicht was omgekocht (gagné) ten nadele van zijn vaderland. De gedeputeerden hadden gelijk zich te bedienen van de naam van de hele provincie, aangezien in een provincie waar de zaken beslist worden bij meerderheid van stemmen, er drie stemmen vóór waren tegen één die noch vóór noch tegen was. Bovendien was het niet zo dat het gehele kwartier van Gent zich onthouden had. Enkele kastelenijen van dit kwartier hadden bij het toestaan van het laatste subsidie de opheffing van de gedelegeerde rechtbank gevraagd. Dus kan men zeggen dat de gehele provincie belang stelt in deze zaak. (In deze passage staan een paar heel lelijke dingen over Courteville. Het is waar dat deze Meulemeesters sympathie had wegens zijn rechtschapenheid, maar dat hij verplichtingen had jegens Meulemeester en zelfs zou zijn omgekocht (gagné) zijn grove verdachtmakingen. Hetzelfde geldt van de bewering als zou Meulemeester de

3. De president van de Raad van Vlaanderen, op 5 november in Onze vergadering toegelaten, heeft Ons alleen aangeboden ongewaarmerkte akten of stukken die niet ter zake deden, behalve de akte van Filips IV van 17 maart 1659, waarbij Z.M. alle delegaties van rechters heeft afgeschaft, „ne soit que par advis des Conseils d'Etat et Privé, et pour quelque circonstance inexcusable, il soit nécessaire d'en user autrement”.

4. Deze reserve is in dit geval van toepassing, aangezien de Raad van Vlaanderen gedurende de 6 maanden van de bezetting van de stad door de vijand, in plaats van Ons de verschuldigde onderwerping te tonen en te vragen waarheen zij zich zouden kunnen terugtrekken, geen enkel bericht heeft gegeven aan het gouvernement. Hierop kan men het vermoeden gronden, dat de genoemde Raad of het merendeel der leden ervan ingenomen was met die bezetting en wellicht zelf betrokken bij de overrompeling.

Gentse magistraat van 11 mei 1709 hebben samengesteld. Deze was tot stand gekomen in overleg tussen de graaf van Hasselt en de Hollandse Gedeputeerden; de invloed van Meulemeester erop was gering geweest) ⁵⁷.

3. De Raad van State grondt zich op het voorbehoud uit het decreet van 17 maart 1659, maar zwijgt over alle andere beschikkingen van de vorsten, die onbetwistbaar gedelegeerde rechters uitsluiten. En al zou de clausule van voorbehoud nog van kracht zijn, waar is dan de onvergefelijke omstandigheid waardoor men anders moet handelen? Die zou er alleen zijn bij een conflict van jurisdicties, en dat is hier niet het geval.

4. De Raad van Vlaanderen kon geen schriftelijk bericht naar Brussel zenden, zonder het leven en de bezittingen van de leden in gevaar te stellen, want zij waren geheel in de macht van de Franse commandant. Maar zij hadden reeds 3 of 4 dagen na de overrompeling een aantal regeringspersonen te Brussel mondeling verwittigd en van hun loyaliteit getuigd. Twee Brusselaars, de heren Th. de Jonghe, vader en zoon, die op 5 juli 1708 toevallig in Gent waren, hadden die boodschap overgebracht aan Renswoude, de chef-president Coxie en de Hollandse intendant Ernest Pestere. Een advocaat uit Brussel, genaamd Ramont, had dit gedaan aan Clairmont. (Niet zeer overtuigend, want al de genoemde personen: Renswoude, Coxie, Pestere en Clairmont stelden zich tegen de Raad van Vlaanderen.)

(57) Veenendaal, *Het Eng.-Ned. condominium*, blz. 266, 270-272.

5. Deze houding steekt schrif af bij die van de Raad van Vlaanderen in 1678, toen Gent eveneens was ingenomen door de vijanden, en de Raad door verscheiden brieven, verstopt tussen de zolen van schoenen of meegegeven aan vermomde personen, aan het gouvernement generaal te Brussel gevraagd had, naar welke stad zij zich moesten begeven; welke plaats toen Brugge geworden was.

6. De president van Vlaanderen zegt dat hij aan de Franse generaals permissie heeft gevraagd Ons te schrijven, maar hij kon tevoren weten dat deze permissie hem zou worden geweigerd. Met grote droefheid constateert de Raad van State, dat in Gent en Brugge verscheidene inwoners hebben getuigd en nog dagelijks getuigen van hun genegenheid voor de vijanden. Van de gehele Raad van Vlaanderen zijn er slechts twee geweest, Du Bois en Van der Varent, die zich van hun plicht hebben gekweten; wat de reden is geweest dat zij Van der Varent benoemd hebben tot een van de gedelegeerde rechters. Du Bois is alleen daarom niet benoemd dat hij de zwager is van Van Voorspoel.

7. Men heeft des te meer reden zich te verwonderen over de dringende verzoeken van enige Leden van Vlaanderen, aangezien zij moesten weten dat het decreet van 17 maart 1659 niet is uitgevoerd in de zaak Grimminck, maar dat de beperkende clause daar van kracht is geweest.

8. Men heeft de kennisneming van deze zaak ook niet kunnen geven aan de Grote Raad, die al-

5. De situatie van 1678 was een geheel andere dan die van 1708. In het eerste geval was de stad na een formeel beleg overgegaan bij capitulatie, waarbij bepaald was dat de Raad van Vlaanderen kon vertrekken; waarna een deel van de leden in Gent was gebleven, een ander deel zich naar Brugge had begeven.

6. De president heeft noch aan de Franse commandant, noch aan Bergeyck toestemming gevraagd naar Brussel te schrijven. Het was Bergeyck die uit eigen beweging, blijkbaar Sersanders' ijver voor de Geallieerden wantrouwend, hem verboden heeft te schrijven. Zonder af te doen aan de verdiensten van Du Bois en Van der Varent, die particulier naar Brussel geschreven hebben, kan toch gezegd worden, dat noch de een noch de ander zich uit Gent heeft teruggetrokken; Van der Varent is zelfs niet weggebleven uit de Raad en heeft er gewoon zijn werk verricht.

7. Een hatelijk voorbeeld. Grimminck is in Brabant veroordeeld door een jointe van gedelegeerde rechters. Maar men beweert dat zijn erfgenamen in beroep zijn gegaan bij de gewone rechter en dat het vonnis daar is hersteld. Overigens viel Grimminck als ontvanger-generaal der domeinen niet onder de jurisdictie van een rechtbank in Vlaanderen.

8. Dezelfde beschuldiging als tegen de Grote Raad zou men kunnen richten tegen enkele personen

leen appel-zaken behandelt, omdat men eveneens weinig voldoening heeft gehad van hun gedrag, althans van dat van verscheidenen onder hen. Want na de slag bij Ramillies wilde Brouchoven, die toen president was van de Grote Raad, niet in Mechelen blijven en heeft hij zich met 4 of 5 andere raadsheren naar Gent begeven, waar hij van de hertog van Beieren te horen kreeg dat hij naar Mechelen kon terugkeren. Bovendien bevonden zich in de Grote Raad drie andere raadsheren wier zoons en broers tegenwoordig in Frankrijk dienen. (De hier genoemde president van de Grote Raad was Hyacinth van Brouchoven † 1707, jongere broer van Bergeyck.)

die zitting hebben gehad in de Raad van State. Maar de Twee Mogendheden, die hen daarin hebben geplaatst, hebben hun gedrag niet als crimineel beschouwd, evenmin als dat van de Raad van Mechelen. Overigens is voor de Vlamingen ook de Raad van Mechelen geen gewone rechter, slechts een rechter in hoger beroep, en moet hij in deze zaak beschouwd worden als een gedelegeerde rechtbank. (De bedekte beschuldiging die hier geuit wordt tegen „enkele personen” uit de Raad van State, gold alleen voor de graaf van Tirimont, die na Ramillies, als lid van de Koninklijke Raad van Filips V, Max Emanuel naar Gent was gevolgd, maar met diens toestemming vervolgens naar Brussel teruggekeerd. Hij was op 8 mei 1708 overleden. Grysperre, die eveneens lid was van de Koninklijke Raad, was in Brussel gebleven.)

De memorie van de Raad van State was gedagtekend uit Brussel, 6 november 1709, ondertekend door de secretaris Crabeels en geparafeerd door de graaf van Erps, die op twee na (Clairmont en Caverson) de laagste in rang was in dat regeringslichaam. Hieruit meenden de Brugse afgevaardigden te mogen opmaken dat er stemmen tegen geweest waren, terwijl er toch in een zaak van zo groot belang eenstemmigheid had moeten zijn. Maar die „verscheidenheid en tegenstrijdigheid van meningen en van stemmen” kan toch niet groot geweest zijn. Dat Erps geparafeerd had, kan ook anders verklaard worden. De chef-president, de eerbiedwaardige Albert de Coxie, die gewoonlijk de stukken van de Raad van State parafeerde en die een voorstander was van de delegatie, lag op de genoemde datum op sterven; hij overleed op 13 november 1709, 83 jaar oud. En er kunnen absentes geweest zijn. Alleen van Van der Gote en misschien van Grysperre kan aangenomen worden dat ze tegengestemd of zich onthouden hebben.

De Brugse afgevaardigden voegden bij hun schrijven weer een berg van bijlagen, die als bewijsmateriaal moesten dienen en die in het *Verhael van den burgerlyken oproer* 30 grote bladzijden beslaan (blz. 68-98). Alle stukken werden door de Staten-Generaal ter onderzoek gegeven aan de commissie voor de buitenlandse zaken, ditmaal onder presidium van de heer van Rantwijk. Zwaarder dan deze papiermassa's woog voor de

Staten-Generaal ongetwijfeld de opinie van Marlborough, die hartstochtelijk wel niet zijn zwaard maar dan toch zijn groot prestige in de weegschaal wierp. Hij vertrok half november naar Engeland, maar hij had in Den Haag nog kennis kunnen nemen van het advies van de Raad van State aan de Staten-Generaal. Hij was er zeer ontevreden over en vlak voor zijn vertrek schreef hij een scherpe brief naar Brussel, waarin hij zich misnoegd toonde dat de Raad van State zijn verzoeken had genegeerd, hem niet geschreven had tijdens zijn verblijf in Den Haag en hem ook geen opheldering verschaft had over de uitlatingen van Van der Varent. Alva kwam er dit keer niet bij te pas, maar het slot van de brief was overigens pathetisch genoeg :

Je me trouve obligé, avant mon départ, de vous déclarer que je ne puis aucunement reconnaître, beaucoup moins prêter les mains à cette commission, comme étant tout-à-fait contraire aux lois du pays et à la liberté du peuple, que j'ai tâché de maintenir en mon propre pays au hasard de ma tête : ainsi vous pouvez être assuré que je ne consentirai jamais à une chose qui tend si évidemment à détruire cette liberté chez vous ⁵⁸.

Heinsius behield er zijn kalmte bij, maar hij begon wel in te zien dat een compromis noodzakelijk was. Aan Van den Bergh schreef hij :

Ontrent de delegatie is de hartogh seer ijverigh (*bij Heinsius een understatement voor : heftig*). D'heer Sersanders is oock hier gekomen, om die saeke te appuieren. Het was te wenschen dat daerontrent een temperament was te vinden, gelijk UWEG. oock schijnt van gevoelen te weesen. Veel meynen dat men beter de Grootte Raed van Mechelen als een geenerale regter soude hebben kunnen delegeren, maer UWEG. meent in de laeste aan den Staat, dat daertegens oock veel redenen dienen. Konde men een temperament vinden uyt het een en andere, het soude ligt van een goet effect sijn ⁵⁹.

Van den Bergh antwoordde onmiddellijk. Het geschiktste expediënt vond hij nog altijd, dat men twee of drie raadsheren uit Vlaanderen bij de vijf reeds benoemde zou voegen.

Want word de saack aan den Hoogen Raadt van Meggelen ofte den Raadt van Vlaanderen gerenvoieert, soo sijn de gevangenen seecker dat deselve triumpheren sullen, dat nogh de minste swaarighijdt soude weesen ; maar sij sullen alsdan eenige welmenende ende aansienelijcke luyden, dewelcke voor de gedelegeerde regters geciteert sijnde getuygenisse hebben gegeven van 't gepasseerde omtrent dese surprise van de stadt van Gendt, met geweld op 't lijf vallen ende door deselve handt en weegen totalijck tragten te ruïneren. UWEG. kan verseeckert sijn dat de slappighijdt ende toegeventhijdt waarmede onsen Staadt dese saack ende meer andere behandelt, alle vrenden, ende daaronder de gequalificeerste ende de welmenenste luyden, komt te verliesen. Indien men de delegatie niet wil of kan maintineren, soo dunckt mijn dat het nogh best was een amnestie te publiceren, wanneer de gevangenen nogh een soort van pardon ofte gratie verleent word ; maar om haar een regter te geven waarvan sij seeckerlijck staan geiustificeert te worden, is ten uytterste gevaarlijck ⁶⁰.

(58) Uit Den Haag, 14 nov. 1709. Murray, *The letters and disp. of Marl.* IV, 652 v.

(59) 15 nov. 1709. A.H. 1459.

(60) Uit Brussel, 18 nov. 1709. A.H. 1383.

Terwijl zo het bestaan zelf van de gedelegeerde rechtbank onzeker geworden was, zette deze zijn werk gewoon voort. Hoewel de voorspelde opstand in Vlaanderen was uitgebleven, ondervond de fiscaal Van Kerrenbroeck bij zijn onderzoek in Gent veel tegenwerking en weinig protectie. Men begon hem te bedreigen, en het gepeupel, opgezet door enkele gevangenen, had reeds enige van zijn getuigen beledigd. Hij verwachtte spoedig nieuwe arrestaties, wilde alleen nog een drietal belangrijke getuigen horen, die volgens hem alles wisten: een zekere Scheppers, nu in Namen, ene Ingel van Oudenaarde, die zich ook bij de vijanden bevond, en een niet met name genoemde krijgsgevangene te Bergen op Zoom. Hij riep de hulp in van de Conferentie om deze drie te kunnen verhoren; maar deze kon dit begrijpelijkerwijze alleen toezeggen voor de krijgsgevangene te Bergen op Zoom⁶¹.

Van de andere kant werd in deze tijd opnieuw geprobeerd de gevangenen vrij te krijgen. Aan de amanuensis van Van den Bergh bood men 100 gouden pistolen, als hij zijn meester bewegen kon om de Raad van State ertoe te brengen de gevangenen onder cautie te ontslaan⁶². Op 22 november verscheen de vicomte d'Audenaerde in de Conferentiekamer, waar behalve Van den Bergh en Renswoude nu ook Cadogan aanwezig was. Hij deelde mee dat Rijn van Rammelaer ziek was in zijn gevangenis, legde een certificaat over van twee geneesheren en verzocht hem in vrijheid te stellen. Cadogan drong er zeer op aan, Rammelaer uit zijn gevangenis in zijn huis te doen brengen, en ook de andere gevangenen tegen cautie te ontslaan. Toen Van den Bergh en Renswoude hierop zeiden dat zo'n voorstel de rechters aanging en dat zij zich dus daarmee niet konden bemoeien, begon Cadogan erg te klagen over de hardheid die mensen aangedaan. Verder zei hij dat Marlborough zeer onvoldaan was over het gedrag van de Staten-Generaal en daarom besloten had, als zij geen andere expediënten wilden aannemen als de tot nog toe voorgestelde (nl. enkele rechters toevoegen aan de vijf) publiekelijk tegen de verkrachting der privilegiën te protesteren, waartoe hij reeds een memorie had opgesteld, die Cadogan in zijn zak had. Hij kreeg toch iets gedaan, al was 't niet veel. Van der Gote en de graaf van Lannoy (de laatste net benoemd als lid van de Raad van State) werden in de Conferentie geroepen en hun werd verzocht Rammelaer te laten overbrengen naar een andere gevangenis⁶³.

In Den Haag wachtten de Brugse afgevaardigden inmiddels op de uiteindelijke beslissing van de Staten-Generaal. Het wekte de ergernis van Van den Bergh en Renswoude dat zij daar nu al bijna twee maanden „onnuttelijk” verbleven, tot grote kosten van de provincie Vlaanderen en zonder permissie van de Raad van State of de Conferentie. Het werd tijd

(61) Kerrenbroeck aan de Conferentie, uit Gent, 15 nov. 1709. V.d.Bergh en Renswoude aan Kerrenbroeck, uit Brussel, 18 nov. 1709. Verbaal, Leg. 921, nr. 1049.

(62) V.d.Bergh aan Heinsius, 18 nov. 1709. A.H. 1383.

(63) Notulen van de Conferentie van 22 nov. 1709. Verbaal, Leg. 921, nr. 1052. Van den Bergh aan Heinsius 25 nov. 1709. A.H. 1383.

de heren hun afscheid te geven⁶⁴. Maar konden deze het helpen dat de ambtelijke molens in Den Haag zo langzaam maalden? Het einde was nu trouwens nabij. De commissie voor de buitenlandse zaken onder leiding van Van Rantwijk hield een conferentie, waarbij ook de Raadpensionaris tegenwoordig was. Het moet daar warm zijn toegegaan. De tegenstanders van de delegatie (die waren er dus onder de leden van de commissie) behandelden de zaak „in seer odieuse termen”, en ook Heinsius vond dat „die van Vlaenderen een groote schijn (van) reden ofte pretext” voor zich hadden, te meer nu Engeland volledig hun zijde had gekozen. Het laatste argument zal voor hem wel zwaarder gewogen hebben dan het eerste. Het zonderlinge compromis dat tenslotte uit de discussie te voorschijn kwam, was dat er door de Gedeputeerden te Brussel met bewilliging van de Engelsen een expediënt zou worden uitgedacht, en wel als men geen beter kon vinden, deze uitweg dat men de zaak zou verwijzen naar de Grote Raad van Mechelen, met toevoeging van de reeds gedelegeerde rechters. Dit laatste, concrete, voorstel zou evenwel niet in de officiële resolutie komen, maar Heinsius zou daarvan in privé kennis geven aan Van den Bergh en Goslinga aan Renswoude⁶⁵.

De voltallige Statenvergadering maakte de zaak nog wat ingewikkelder. De resolutie die op 30 november op het rapport van de commissie Van Rantwijk werd aangenomen, was gesplitst in tweeën, een publiek en een secreet gedeelte. In het eerste gedeelte stond te lezen dat, daar de delegatie geschied was door de Raad van State op de requisitie van de ministers der Twee Mogendheden, de Staten-Generaal niet afzonderlijk over de zaak konden beschikken en dat daarom de gedeputeerden uit Vlaanderen hun grieven behoorden voor te leggen aan de Conferentie te Brussel. In het secreete gedeelte droegen zij hun gedeputeerden te Brussel op, met de Engelse minister en met de Raad van State te overleggen of niet enig „bequaem temperament” gevonden zou kunnen worden om de zaak uit de weg te ruimen, welk expediënt zij zich zouden laten welgevallen⁶⁶. De gedeputeerden uit Vlaanderen werden ontboden in de Trêveszaal, waar hun door de president van de Staten-Generaal deze resolutie werd aangezegd, d.w.z. alleen het eerste gedeelte. Zij vertrokken uit Den Haag in de waan dat de bedoeling van de Staten-Generaal was de gedelegeerde rechtbank op te heffen en dat zij alleen naar Brussel verwezen waren omdat dit formeel gebeuren moest langs dezelfde weg als waarlangs hij was ingesteld, via de Conferentie en de Raad van State.

De Gedeputeerden te Brussel werden natuurlijk wel volledig ingelicht. Van den Bergh reageerde scherp. Hij verwierp volstrekt de gedachte het proces te verwijzen naar de Grote Raad van Mechelen. Als er dan met alle geweld een ander expediënt moest gevonden worden dan datgene dat door hem en Renswoude was voorgesteld (nl. de delegatie uitbreiden met enkele raadsheren uit Vlaanderen) dan liever een amnestie, die ten-

(64) V.d.Bergh en Renswoude aan de St.-Gen., uit Brussel, 27 nov. 1709. Verbaal, Leg. 921, nr. 1062.

(65) Heinsius aan V.d.Bergh, 3 dec. 1709. A.H. 1459.

(66) Verbaal, Leg. 921, nr. 1081. Het publieke gedeelte in *Verbael*, blz. 99 v.

minste de bevoegdheid van de Raad van State om gedelegeerde rechters aan te stellen intact zou laten. Hij schreef aan Heinsius :

De saaken nu in die termen staande, hoe kan men op 't onbeschaamde aanhouden van eenige gedeputeerden in de provincie van Vlaanderen ende haaren aanhangh andere expediënten voorslaan ende telkens van maximes ofte resolutiën veranderen, sonder sikh genoegsaam bespottelijck te maacken. Op dien voet heeft men mede gehandelt omtrent het Reglement hetgene wij tot beter directie van de finantie in de voorschr. provincie hebben getragt te introduceren; ende sal men sikh selve noch wel naamaals naa alle apparentie beklagen, als dese landen onmagtigh sullen sijn 't nodige te fourneren tot bescherminge van onse barière. Het is te denken dat den Raad van State, wanneer wij haar sentiment sullen vraagen over sodanigen expediënt, ende particulierlijck om den Hoogen Raad te voegen bij de reets genomineerde regters, inhereren sal de redenen die sijn voorheen bijgebracht heeft, dat men de decisie van dese saack niet vijligh aan die van den gemelten Hoogen Raad van Meggelen kan toevertrouwen; ende hoe konnen wij hieromtrent veranderingh maacken in haar weerwil, daar sijn in alles met ons de concert gegaan hebben. Men heeft meermalen gesezt, ende wij spreekken bij ondervindingh, dat allen die sikh tegen dese delegatie stellen, menschen sijn van de Franse en Bergeyckse partije, bisonderlijck oock diegene dewelcke in Hollandt nu sooveel beweginge maacken ende 't geld van die provincie onder specieuse praetexten onnuttelijck verquisten. Dat sulcks oock waar is, consteert immers klaarlijck daaruyt dat de regeringe der stad van Gendt, gecomponeert uyt aansienelijcke ende eerlijcke luyden, alsmede ten uytterste aangenaam aan haare burgerije, sikh met dit volck in desen niet heeft willen bemoeien. Indien den hertogh van Malborough en den envoyé Cadogan de magistraat van de stad en 't Vrije van Brugge over (= voor) eenige maanden hadde willen veranderen, gelijk wij geconvenieert waeren⁶⁷, soo soude men alle dese opschuddinge niet subject sijn geweest. Ende om wat redenen de Engelsens dickmaal conduittes houden strijdigh tegen haare eyge handteyckeningen ende de resolutiën dewelcke Haare Ho. Mo. de concert met den hertogh van Malborough genomen hebben, ende particulierlijck oock in dit geval, daar de glorie van den hertogh van Malborough door het surpreren van die stad aan sooveel gevaar is geëxponeert geweest, is bijna niet te bedencken, tensij men meende dat het voorquam uyt een oorsaack waarvan in de bijlaage sub n°. 1 (*niet aangetroffen*) word mentie gemaackt ende waaruyt blijckt dat die van de magistraat van Brugge aan den welgem. hertogh van Malborough nieuwelijcks een praesent gedaan hebben van schilderijen ter waarde van 3000 gl., alles in hoope van in haare employen gecontinueert te worden

Den chef-praesident Coxi heeft in sijn leven ende den praesident van den Hoogen Raad (*Stalins, een van de gedelegeerde rechters*) noch over weynigh dagen in ernstige termen gedeclareert, dat sodanige privilegiën in Vlaanderen niet exteren; ende als men hier bijvoegt de raisonnabelste leden van den Raad van State, soude men met rede konnen gelooven, dat sijn immers sooveel kennisse hebben om van die saack te oordelen als den envoyé Cadogan, den praesident Sersanders en allen haaren verderen aanhangh. (*Maar als er dan een schikking uitgedacht moet worden zou het*) beter sijn een pardon ofte amnestie generaal te verlenen als aan dit volck regters te geven naa haar sin. Want ingevalle het komt te gebeuren dat men haar door intrigues bij sententie onschuldigh verklaart, soo sullen de eerlijcke luyden aan allerley insultes geëxponeert weesen, sijnde dese menschen, versekert van de protexie van de Engelsens, reets onverdragelijck stout, en geven voor dat het met de saack van de delegatie sal afloopen eveneens als het met het Reglement gegaan is⁶⁸.

(67) Zie Veenendaal, *Het Eng.-Ned. condominium*, blz. 263 en 268.

(68) Uit Brussel, 10 dec. 1709. A.H. 1383.

In dezelfde brief deed Van den Bergh aan Heinsius de suggestie, de fiscaal Van Kerrenbroeck naar Den Haag te laten overkomen, die aan de Staten-Generaal omstandig opening zou kunnen geven van de toestand dezer zaken. Maar aan Van Kerrenbroeck stelde hij het voor (waarschijnlijk wel bezijden de waarheid) als zou de raadpensionaris opening verzocht hebben van enige hoofdpunten resulterend uit zijn onderzoek. Het pleit voor de integriteit van deze officier van justitie dat hij dit weigerde, als nadelig voor de zaak aan hem bevolen en strijdig met zijn eer en eed van geheimhouding. Hij had blijkbaar ook iets horen verluiden over een temperament dat in de maak was, maar hij meende dat deze zaak geen matiging toeliet.

Den heere Van den Bergh (*schreef hij*) heeft mij in de voors. miserabele ende importante commissie gebrocht, waerinne ick mijn selven ruïnere soowel als mijne familie, door mijn devoir te doen, hebbende op mij getrocken den haet van alle de Vlaemingen ende van alle hunne adherenten, die mij overal uytmaecken ende mijn avancement (*tot lid van de Raad van State*) soecken te beletten⁶⁹.

Inmiddels waren de Brugse afgevaardigden, D'Ongnyes, Duchambege, Nieuport en Haveskercke, uit Den Haag in Brussel aangekomen, waar hun getal versterkt werd met de pensionaris Cordonnier van het Brugse Vrije. Nog geheel onkundig van de secrete resolutie van 30 november en dus van het temperament dat moest gevonden worden, dienden zij op 6 december bij de Conferentie een verzoekschrift in waarin ze onveranderlijk hun vroegere verlangens herhaalden: vernietiging van de kamer van gedelegeerde rechters en verwijzing van de zaak naar de gewone rechter; terwijl ze er nog één aan toevoegden: invrijheidstelling van de gevangenen tegen borgtocht, met teruggave onder zegel van hun inbeslaggenomen papieren. Ze ondervonden nu dat de regeringsmachine op het Hof te Brussel al even traag werkte als die op het Binnenhof in Den Haag. Toen ze niet gauw antwoord kregen, verzochten ze, in de Conferentie gehoord te worden, wat hun werd toegestaan. Daar werd hun gezegd dat hun verzoekschrift niet aangenaam was aan de Hollandse gedeputeerden en dat ze een ander moesten indienen, waarin ze een temperament zouden vragen, volgens de secrete instructie van de Staten-Generaal. Zij antwoordden dat zij die secrete instructie niet kenden, dat zij niet gelast waren enig temperament te verzoeken, dat zij ook geen temperament wisten tussen het onderhouden van de privilegiën en het inbreuk maken erop, en dat zij bleven bij hun ingediende rekest. De Hollandse secretaris van de Conferentie Wöller stelde hun vervolgens de volledige resolutie van 30 november ter hand. Onder druk gezet, dienden zij nu na rijp overleg

(69) V. Kerrenbroeck aan V. Lansberge, uit Brussel, 23 dec. 1709. A.H. 1457. Jacobus van Lansberge, advocaat in Den Haag, was de tussenpersoon die brieven ontving van geheime en andere correspondenten uit de Spaanse Nederlanden en deze doorgaf aan Heinsius. Zie A. J. Veenendaal jr., *De briefwisseling van Antonie Heinsius, 1702-1720*, dl. I ('s-Gravenhage 1976) blz. XXX v. R.G.P. 158. Uit de aangehaalde brief blijkt dat Kerrenbroeck en Lansberge sinds lang met elkaar bevriend waren.

een ander rekest in, waarin zij op subtiële wijze aan de wens van de Conferentie enigszins tegemoet kwamen :

Comme Vos Excellences leur ont fait l'honneur de leur communiquer une résolution de Leurs Hautes Puissances, par laquelle elles témoignent de souhaiter que leurs seigneurs Députés concerteront avec le seigneur Ministre et Plénipotentiaire de la Reine de la Grande-Bretagne des moyens convenables pour finir cette affaire, ils espèrent que Vos Excellences voudront bien s'y porter d'une manière qui ne donnera point d'atteinte aux privilèges de la province ⁷⁰.

De Conferentie nam hiermee genoegen. Het kwam er nu op aan, aan het vage begrip „temperament” inhoud te geven. Cadogan wilde de zaak verwijzen naar de Grote Raad van Mechelen (de gedachte van de commissie Van Rantwijk); de Hollandse gedeputeerden verdedigden het afkondigen van een amnestie (het denkbeeld van Van den Bergh). Pogingen om Cadogan en Van den Bergh, ook in hun persoonlijke verhouding, tot elkaar te brengen, werden gedaan door Pestere en door de prins van Auvergne, een hoogadellijk Fransman, overgelopen naar Holland, luitenant-generaal in het Staatse leger, markies van Bergen op Zoom en getrouwd met de zuster van de hertog van Arenberg ⁷¹. Cadogan toonde zich niet onverzoenlijk: als de gedelegeerde rechtbank maar verdween en de gevangenen hun vrijheid kregen, was hij tevreden. In overleg met de Raad van State ontwierpen de Hollandse gedeputeerden nu een requisitie tot een amnestie, in zulke bewoordingen dat enerzijds de eer en het gezag van de Conferentie en de wettigheid van de procedures van de Raad van State, anderzijds de „pretense” privilegiën van Vlaanderen overeind bleven. Nadat Cadogan in dit concept enige termen had verzacht ten gunste van de afgevaardigden uit Vlaanderen, werd de requisitie, getekend door Cadogan, Van den Bergh en Renswoude, op 28 december aan de Raad van State overgegeven ⁷².

In de considerans van deze requisitie was geen sprake van de onwettigheid van de delegatie, wel van het verschil van mening op dit punt en van de noodzaak om de rust in Vlaanderen te herstellen. De voorgestelde algemene amnestie was bedoeld

pour convaincre en même tems tout le monde du gouvernement bénin et modéré qui est exercé dans ces pays-ci au nom de S.M. Catholique le roy Charles III. (*Krachten de amnestie konden de gevangenen niet alleen in vrijheid worden gesteld*) mais aussy rétablies entièrement dans leur honneur et réhabilitées, autant que besoin sera, pour pouvoir exercer toutes sortes d'emplois, tant dedans que hors de la province, au cas qu'il plaise à S.M. de les en gratifier ⁷³.

(70) *Verhael*, blz. 100-104.

(71) V.d.Bergh aan Heinsius, 10 dec. 1709. A.H. 1383. Haveskercke aan Heinsius, uit Brussel, 16 dec. 1709. A.H. 1457.

(72) V.d.Bergh en Renswoude aan de griffier v.d. St.-Gen., 29 dec. 1709. *Verbaal*, Leg. 921, nr. 1106.

(73) *Verbaal*, Leg 921, nr. 1107. Gedrukt: *Verhael*, blz. 106 v., daar ten onrechte gedateerd 22 dec.

Ter voldoening aan dit „verzoek” stelde de Raad van State nog dezelfde dag een akte van amnestie of plakkaat op, in hoofdzaak in dezelfde bevoordingen als die van de requisitie. Maar de onmiddellijke afkondiging van dit plakkaat werd door de Hollandse gedeputeerden tegengehouden. Ofschoon zij van de Staten-Generaal een blanco volmacht hadden gekregen, vonden zij het nodig deze eerst kennis te geven van hun gevoerde beleid en het goedvinden van H.H.M. daarop te vragen. Maar het was eigenlijk om iets anders begonnen. In de akte van amnestie werd gezegd, dat de gevangenen zouden worden hersteld in hun eer en dat ze weer ambten zouden kunnen bedienen ingeval de koning hen daarmee wilde begunstigen. De Hollandse gedeputeerden vreesden nu, dat deze personen uit dien hoofde zouden pretenderen in hun vorige functies hersteld te worden. Daarom hadden zij met Cadogan afgesproken, dat men hen gedurende de tegenwoordige regering (dus zolang het condominium zou duren) buiten alle publieke bedieningen in Vlaanderen zou houden. Tevens waren zij met Cadogan mondeling overeengekomen, dat als de gevangenen onvermoedelijk de amnestie niet zouden willen aannemen en zich in rechten tegen de ingebrachte beschuldigingen zouden willen verdedigen, dat zij in dat geval terecht zouden moeten staan voor de gedelegeerde rechters. Gezien hun ervaringen in afspraken met Cadogan en Marlborough, gaven zij de Staten-Generaal in bedenken deze twee punten „als uit zichzelf” in hun resolutie vast te leggen ⁷⁴.

Zij kregen hun zin. Op 3 januari 1710 namen de Staten-Generaal een resolutie aan waarin zij de amnestie goedkeurden en ook de twee door hun gedeputeerden te Brussel opgeworpen punten vastlegden. Maar vreemd, op dezelfde dag namen ze een tweede en nu secrete resolutie, waarin ze de eerste weer half ongedaan maakten. Zij wilden niet dat deze zaak, die nu geschikt was, ooit tot nieuwe onlusten en conflicten aanleiding zou geven en lieten het daarom aan hun gedeputeerden te Brussel over, zich van de twee genoemde punten te bedienen of niet te bedienen, geheel naar eigen inzicht ⁷⁵. Zo stel je iedereen tevreden en kun je alle kanten uit. Heinsius verzuchtte dezelfde dag in een brief aan Van den Bergh :

Ick vertrouwd dat de resolutie met desselfs gedagten seer overeenkomt. Het was te wenschen, dat men de saeken aldaer óff alleen (*dus zonder de Engelsens*) óff soo men sulx ten dienst van het gemeen soude vinden te behooren, konde reguleren ⁷⁶.

Eindelijk was het dan zo ver. Op 7 januari 1710 vaardigde de Raad van State het plakkaat uit van een generale amnestie voor alles wat was voorgevallen aangaande de verrassing van Gent en de inneming van

(74) V.d.Bergh en Renswoude aan de griffier v.d. St-Gen., 29 dec. 1709. Verbaal, Leg. 921, nr. 1106.

(75) Verbaal, Leg. 921, nrs. 1115 en 1118. Deze resoluties van 3 jan. 1710 werden actueel in 1711, toen de Raad van State, tot ergernis van V.d.Bergh, Rijm van Rammelaer in de magistraat van Gent gesteld had. Zie H. van Houtte, *Les occupations étrangères en Belgique sous l'ancien régime*, dl. II (Gent-Parijs 1930) blz. 286-288.

(76) 3 jan. 1710. A.H. 1550.

Brugge ⁷⁷. De gedelegeerde rechters en de fiscaal Van Kerrenbroeck kregen een kort briefje waarin hun werd meegedeeld dat door de amnestie hun commissie was komen te vervallen en dat zij de gevangen personen moesten in vrijheid stellen. Dat gebeurde op de avond van 9 januari.

De Brugse afgevaardigden keerden na een afwezigheid van ruim drie maanden naar huis terug, werden onderweg te Gent met grote vreugde verwelkomd en brachten verslag uit aan hun principalen. De magistraten van Brugge en het Vrije keurden hun gedrag goed en de eerstgenoemde besloot (21 januari) het plakkaat van amnestie in zijn ambtsgebied vooralsnog niet te publiceren, betuigende niet de allerminste fout begaan te hebben, zodat de amnestie op hen niet paste ⁷⁸.

Te Gent werd de amnestie wel afgekondigd, al op 9 januari 's avonds om 8 uur, in de Consistorie van de Raad van Vlaanderen. De ijveraars voor Karel III en zijn Geallieerden waren erdoor geschokt; zij vreesden dat hun partij erdoor zou verminderen en dat de „Philippinen” in de voornaamste ambten zouden worden gesteld ⁷⁹. En nu pas begon het vaak voor te spelen, maar steeds uitgebleven „burgerlijke oproer”, zoals de samensteller van het *Verhael van den borgerlyken oproer* zelf uitdrukkelijk zegt (blz. 108). Overigens lijkt mij ook voor wat nu volgde „oproer” een te groot woord, en kan men m.i. beter van beroering spreken. De oppositie tegen de amnestie ging uit van de Collatie, gepresideerd door een overtuigde Kurassier, François Jan Baptist de Gras, baron van Nokere.

De Collatie of Brede Raad van Gent was het enige restant van de oude Gentse democratie en had zeggenschap bij het toestaan van gevraagde subsidiën en bij de invoering van nieuwe belastingen. Ze kon daarbij voorwaarden stellen en wensen kenbaar maken. Zij was samengesteld uit 42 notabelen, vertegenwoordigers van de 7 parochies, 6 uit elke parochie, benoemd door de magistraat; daar werden aan toegevoegd de oud-schepenen van de laatst afgetreden magistraat. Al was zij dan niet door de burgerij gekozen, de Collatie pretendeerde zelf „de gemeente” te representeren. Haar besluiten, genomen bij meerderheid van stemmen en resultaten genoemd, waren gericht tot de magistraat en werden gewoonlijk door de druk publiek gemaakt; ook dat was een stukje democratie. Zij vergaderde in het stadhuis van Gent, op de zg. Collatiezolder, gelegen boven de vergaderzaal van schepenen van de Keure.

In de vergadering van de Collatie op 20 januari behielden de ijverige Oostenrijksgezinden, aangevoerd door de baron van Nokere, het overwicht. Met groot misnoegen en bitterheid in het hart (aldus het resultaat) hadden zij kennis genomen van de afgekondigde generale amnestie, die ten enenmale schadelijk was voor de eer en reputatie van de Collatie en van alle getrouwe onderdanen van Karel III in Vlaanderen; ook strijdig met

(77) Gedrukt: *Verhael*, blz. 108 v. Gachard, *Recueil des ordonnances des Pays-Bas Autrichiens*, dl. II (Bruxelles 1867) blz. 240. Samenvatting in *Liste chronologique des édits et ordonnances des Pays-Bas Autrichiens de 1700 à 1750* (Bruxelles 1851) blz. 133.

(78) *Verhael*, blz. 107-113

(79) M. F. Damman van V.d.Bergh, uit Gent, 11 febr. 1710. Briefwisseling V.d.Bergh, Leg. 933.

de verklaring van wijlen de graaf van Hasselt, op 16 december 1708 afgelegd te Melle tegenover prins Eugenius, Marlborough en de Gedeputeerden te velde, dat de burgerij van Gent onschuldig was en dat zij nooit part had gehad in de ongelukkige verrassing van deze stad. Hij had geen melding gemaakt van enige amnestie, omdat er geen schuld was, „laetende niet min de Majesteyt onverlet t'ondersoecken wat aengaende de surprise deser stad mochte wesen begaen". De Collatie verweet de colleges van Brugge en het Vrije (geheel ten onrechte overigens) dat zij de amnestie hadden nagestreefd en getracht hadden ook de magistraat van Gent daarin te betrekken (op 28 augustus 1709) welk verzoek door die magistraat absoluut was afgeslagen. Zij verzocht nu dat de magistraat commissarissen zou deputeren uit beide banken (die van de Keure en van Gedele) die samen met twee uit haar eigen corps naar Brussel zouden gaan om aan de Conferentie en de Raad van State met alle aandrang te verzoeken de intrekking van „de clause van generale amnestie", omdat anders alle getrouwe onderdanen van Z.M. met een onuitwisbare vlek zouden besmet blijven. Zij benoemde daartoe uit haar midden Robert Borluut, heer van Eenooode, en de „Voorman van deze banken" (waarmee wel bedoeld zal zijn de baron van Nokere). De Collatie besloot met een lijstje van wenssen: dat de kosten gemaakt tot bekoming van de amnestie niet zouden komen ten laste van de arme gemeente; dat Karel III zou worden ingehuldigd als graaf van Vlaanderen; en dat de vrouwen wier mans in dienst waren van de vijand, uit de stad zouden worden gezet⁸⁰.

Het protest van de Collatie richtte zich dus tegen het algemene karakter van de amnestie, waardoor naar haar mening de verdenking van schuld in plaats van op enkele particuliere personen kwam te rusten op de hele burgerij. In tegenstelling tot Brugge en het Vrije kwam zij niet op voor de gevangenen genomen en nu juist vrijgelaten heren, maar pleitte zij voor de onschuld van de burgerij. Zij had ook nooit geprotesteerd tegen de gedelegeerde rechtbank. Integendeel was en bleef zij van mening dat de jointe maar was „imaginaire jehens de privilegiën van desen Lande"⁸¹.

De magistraat van Gent voldeed aan het verlangen van de Collatie en zond een deputatie naar Brussel om de grieven voor te leggen aan de Conferentie en de Raad van State. Deze deputatie verkreeg wel geen intrekking van de amnestie, maar dan toch een nadere interpretatie ervan, en tegelijk een zachte terechtwijzing. Op requisitie van de Conferentie liet de Raad van State de magistraat van Gent weten,

que l'amnistie ne regarde que ceux qui ont esté soubçonnez d'avoir eu quelque part à la surprise de notre ville de Gand et la prise de celle de

(80) De tekst van het resultaat van 20 jan. 1710 in *Verbael*, blz. 113-115 en in De Smet, *Recueil de mémoires et de notices historiques* II, 420 v. Met de interpretatie van dit document heeft De Smet grote moeite. Zijn voorstelling van deze episode is verward en op verscheiden plaatsen onjuist. A.w. II, 416-418. Ik weet niet of Antonie van Pottelsberghe, die als laatst afgegaan voorschepen zitting had in de Collatie, de vergadering van 20 januari, zo kort na zijn vrijlating uit de gevangenis, heeft bijgewoond. Wel weet ik van zijn aanwezigheid op 20 mei en 29 juli 1710, toen hij oppositie voerde tegen de baron van Nokere en diens aanhang.

(81) Resultaat van de Collatie van 20 mei 1710, in *Verbael*, blz. 126 en 127.

Bruges. (*Waarop de terechtwijzing volgde:*) Nous regardons votre représentation sur ce faite comme contraire à l'intention que nous avons eu, en accordant ladite amnistie, d'assoupir entièrement cette affaire et de rétablir la bonne union et le repos dans notre province de Flandres, d'une manière qu'il n'en soit plus parlé, comme si elle n'étoit pas avenue⁸².

De Collatie was wel voldaan over deze interpretatie van de amnestie; het standje nam zij op de koop te. Maar ze beschouwde de brief als een particulier schrijven aan de magistraat van Gent en verlangde, „tot volcommen appaisement van 't ghemeente”, dat hij in 't openbaar zou worden afgekondigd, om zo door koninklijke autoriteit tot publiek recht te worden gemaakt. Afgevaardigden van de magistraat gingen naar Brussel om deze wens aan het gouvernement kenbaar te maken. Maar ze kregen thans nul op het rekest.⁸³ Blijkbaar vonden de Conferentie en de Raad van State het nu welletjes: terwille van de rust in Vlaanderen was het beter verder over de zaak te zwijgen.

Nog gaven de ijverars in Gent het niet op. In april vertrokken twee schepenen naar Den Haag om daar met de Staten-Generaal besprekingen te voeren over allerlei zaken, als logementgelden, de schulden door Bergeyck in Gent achtergelaten e.a. Ze kregen ook opdracht om de publikatie te verzoeken van „het decreet interpretatief van de amnestie generaal”. Men kon tevoren wel raden welk antwoord ze hierop zouden krijgen: de Staten-Generaal verwezen hen naar hun gedeputeerden te Brussel, die tezamen met de Engelse minister hierin mochten handelen naar bevind van zaken⁸⁴. Schepenen van de Keure vroegen nog aan Van den Bergh afzonderlijk, of hij zo goed wilde zijn de in Den Haag besproken punten (waaronder de publikatie van het decreet van interpretatie) in memorie te houden, omdat zij vreesden van de Collatie geen penningen te bekomen tot betaling van de logementen van 't gepasseerde winterseizoen⁸⁵. Maar ook Van den Bergh beschouwde blijkbaar de zaak als afgedaan. Ik heb niet gevonden dat het decreet ooit officieel is afgekondigd. Het deed er weinig toe: iedereen in Vlaanderen moet er langzamerhand mee bekend geraakt zijn.

De amnestie had nog een tweede nasleep: een hooglopende ruzie tussen de Collatie van Gent en de colleges van Brugge en het Vrije. In haar resultaat van 20 januari 1710 had de Collatie immers Brugge en het Vrije verweten dat zij de amnestie hadden uitgelokt („vervolgd”). Dat zou reeds gebleken zijn op 28 augustus 1709, toen zes afgevaardigden van Brugge en het Vrije de magistraat van Gent hadden aangezocht zich bij hen te voegen „tot het vervolg van d'amnestie”. De beschuldiging was voor 99 percent onwaar en gegrond op verkeerde informatie. We weten dat

(82) De requisitie van de Conferentie van 4 febr. 1710, getekend door Cadogan, V.d.Bergh en Renswoude, in Verbaal, Leg. 921, nr. 1151. De brief van de Raad van State van 5 febr. 1710, bijna woordelijk gelijk aan de requisitie, in *Verhael*, blz. 124 v.; De Smet, a.w. II, 422.

(83) Febr. 1710. *Verhael*, blz. 125. Verbaal, Leg. 922, nr. 1189.

(84) Resolutie van 7 mei 1710. Verbaal, Leg. 922, nr. 1229. *Verhael*, blz. 125.

(85) Triest d'Aughem (secretaris) namens schepenen aan V.d.Bergh, 22 mei 1710. Briefwisseling V.d.Bergh, Leg. 937.

Brugge en het Vrije in hun talloze verzoekschriften aan Marlborough, aan de Staten-Generaal, aan de Conferentie, aan de Raad van State, stevast twee eisen gesteld hadden: vernietiging van de jointe en verwijzing van de zaak naar de gewone rechter. Alleen in hun allerlaatste rekest van december 1709 waren zij, schoorvoetend, in een vage formule enigszins tegemoetgekomen aan de eis van de Conferentie dat zij om een temperament zouden vragen⁸⁶. Wel kan men natuurlijk stellen dat de amnestie er gekomen was als gevolg van hun actie, maar „vervolgd”, nagestreefd of uitgelokt hadden ze deze niet.

Doordat het resultaat van de Collatie van 20 januari gedrukt werd, konden de colleges van Brugge en het Vrije er spoedig kennis van nemen. Zij voelden zich door „de valse impositie” hogelijk beledigd en bevlekt in hun reputatie, en lieten het er niet bij zitten. Eerst vroegen ze aan de magistraat van Gent extract uit het resolutieboek van schepenen van de Keure op 28 augustus 1709. Toen ze daarop geen bevredigend antwoord kregen, lieten ze de pensionaris Tacquet en zijn vijf mede-afgevaardigden, die op die datum op het stadhuis van Gent geweest waren⁸⁷, een beëdigde verklaring afleggen over wat ze daar gezegd hadden. Deze verklaarden onder ede dat ze aan Gent alleen gevraagd hadden mee te doen om de vernietiging van de jointe te verkrijgen, en dat noch binnen noch buiten de schepenkamer een enkel woord was gesproken van generale of particuliere amnestie (26 februari 1710). De verklaring werd naar Gent gezonden, maar de Collatie persisteerde. Daarop dienden Brugge en het Vrije een aanklacht in bij de Raad van Vlaanderen, om langs de weg der justitie eerherstel te verkrijgen door formele herroeping van de beschuldiging. Zij waren daarbij wel aan het goede adres, maar de Raad beval eerst bij apostille, de aanklacht te tonen aan de tegenpartij (11 maart). Noch de magistraat van Gent, noch de Collatie antwoordde daarop bevredigend, en Brugge en het Vrije herhaalden toen hun verzoek aan de Raad van Vlaanderen om rechtsingang te verlenen (24 maart). Diezelfde dag vergaderde de Collatie die niets van haar strijdbaarheid had verloren. Zij achtte de aanklacht

t'eenemaal qualijck ende jegens de liberteyt van dit Corpus, van wiens goede conduite de Majesteyt ende sijne Hooge Geallieerden (soo sij betrouwen) geïnformeert sijn, ende van welcke conduite niemant dan deselve Majesteyt de kennisse en soude competeeren.

En zij verzocht de magistraat, zonder tijdverlies de Raad van State hiervan kennis te geven en redres te vragen. Dat gebeurde. Bij decreet van 31 maart verbodde de Raad van State, in zijn kwaliteit van Geheime Raad, aan de Raad van Vlaanderen enige vervolging in deze zaak in te stellen en beval, als partijen er toch mee zouden doorgaan, hen naar Brussel te verwijzen⁸⁸. Volgens de briefschrijver van het *Verhael van den burgerlyken oproer* was dit weer eens een staaltje van het verfoeide stremmen

(86) Zie hiervoor, blz. (27 v).

(87) Zie hiervoor, blz. (9).

(88) *Verhael*, blz. 116-123.

van de loop der justitie ; volgens mij was het 't verstandigste wat de Raad van State, die als Geheime Raad het oppertoezicht had op de justitie, kon doen om aan het onverkwikkelijke geharrewar een eind te maken. En hiermee eindigde dan na ruim een jaar de beroering die de instelling van de gedelegeerde rechtbank en vooral de amnestie in Vlaanderen had veroorzaakt, maar de rimpelingen ervan bleven nog lang zichtbaar.